

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Role orgánu sociálně-právní
ochrany dětí v příbuzenské
pěstounské péči**

Petra Heinzová, DiS.

Katedra: Sociální práce

Vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová, PhD.

Studijní program: Pastorační a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Role orgánu sociálně-právní ochrany dětí v příbuzenské pěstounské péči napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne 5. května 2015

.....
Petra Heinzová, DiS.

Bibliografická citace

Role orgánu sociálně-právní ochrany dětí v příbuzenské pěstounské péči: bakalářská práce / Petra Heinzová, DiS.; vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová, PhD. Praha. 58 s.

Anotace

Bakalářská práce s názvem „Role orgánu sociálně-právní ochrany dětí v příbuzenské pěstounské péči“ si klade za cíl zjistit, jakou úlohu sehrává (popř. jak spolupracuje) orgán sociálně-právní ochrany dětí při práci s pěstouny v příbuzenské pěstounské péči a jaké jsou jeho možné kompetence v dané problematice. Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola seznamuje čtenáře se základními pojmy vztahujícími se k dané problematice, jako např. sociální práce a sociální pracovník, dítě, pěstoun, náhradní rodinná péče, sociálně-právní ochrana dětí. Druhá kapitola pojednává o legislativě, jež úzce souvisí s pěstounskou péčí v ČR. Zmiňuji se zde rovněž i o ostatních právních normách souvisejících s danou problematikou. Jádro mé práce spočívá zejména ve třetí a čtvrté kapitole. Zde se snažím čtenáři přiblížit, v čem spočívá role sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí v rámci příbuzenské pěstounské péče. Ve třetí kapitole jsou čtenáři představeny jednotlivé formy pěstounské péče, se zaměřením zejména na jednu z nich, tj. příbuzenskou pěstounskou péči, včetně její specifikace. Čtvrtá kapitola se již věnuje orgánu sociálně-právní ochrany dětí při doprovázení příbuzenské pěstounské péče. V této kapitole se zaměřuji na práci s příbuzným, biologickým rodičem či dítětem před možným přijetím do pěstounské péče. Zmiňuji rovněž vybrané kompetence orgánu sociálně-právní ochrany dětí při práci s pěstouny před i po svěřením dítěte do jejich péče.

Klíčová slova

Rodina, dítě, pěstoun, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, příbuzenská pěstounská péče, sociální pracovník, orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Summary

Bachelor thesis with the title “The role of the social-legal child protection authority in kinship foster care” aims to determine what is the role (or how cooperates) of the social-legal child protection authority (OSPOD) during the work with foster parents and what are its possible competence in this issue.

The thesis is divided into four chapters. The first one defines the basic concepts of this issue, e. g. the social work and the social worker, child, foster parent, foster care and social-legal child protection. The second chapter deals with legislation, which is closely related to foster care in the Czech Republic. I also mention other laws, which are related to this issue. The core of my thesis is mainly in the third and the fourth chapter, where I try to explain what the role of social worker of the social-legal child protection authority in foster care is about. In the third chapter I introduce various forms of foster care, with particular focus on one of them – kinship foster care, including its specifications. The fourth chapter is focused on assistant role of the social-legal child protection authority and its cooperation with foster parents in foster care. In this chapter I focus on work with relatives, biological parents or child before possible admission to foster care. I also mention chosen competence of the social-legal child protection authority during its work with foster parents and also after placing a child to their care.

Keywords

Family, child, foster parent, foster care, kinship foster care, social worker, the social-legal child protection authority.

Poděkování

Velmi ráda bych tímto chtěla poděkovat PhDr. Haně Pazlarové, PhD. za odborné vedení mé práce, za její vstřícnost, cenné připomínky, inspiraci a v neposlední řadě také za její přístup.

Velmi bych chtěla poděkovat také rodině a blízkým přátelům za podporu a pomoc při studiu.

Obsah

Obsah	6
Úvod	9
1. Vymezení základních pojmů	11
1.1 Sociální práce a sociální pracovník	11
1.2 Dítě.....	12
1.3 Pěstoun.....	13
1.4 Náhradní rodinná péče	14
1.5 Sociálně-právní ochrana dětí	14
1.6 Shrnutí.....	16
2. Legislativa související s pěstounskou péčí v ČR	17
2.1 Úmluva o právech dítěte a Ústava České republiky	17
2.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	19
2.3 Občanský zákoník.....	20
2.4 Ostatní právní normy související s pěstounskou péčí v ČR.....	21
2.5 Shrnutí.....	22
3. Formy pěstounské péče a její specifikace	23
3.1 Pěstounská péče	23
3.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu	23
3.3 Zprostředkovaná pěstounská péče	25
3.4 Příbuzenská pěstounská péče.....	25
3.4.1 Vznik a ukončení příbuzenské pěstounské péče.....	28
3.4.2 Práva a povinnosti pěstounů	30
3.4.3 Dohody o výkonu příbuzenské pěstounské péče	32
3.4.4 Umístění dítěte do příbuzenské péče	33
3.4.5 Přínosy a rizika při umístění dítěte do příbuzenské péče.....	34
3.4.6 Shrnutí.....	38
4. OSPOD při doprovázení příbuzenské pěstounské péče	39
4.1 Práce s příbuzným, dítětem a biologickým rodičem před možným přijetím do pěstounské péče.....	39
4.2 Vybrané kompetence OSPOD při práci s pěstouny před svěřením dítěte do jejich péče.....	41
4.2.1 Role informační a poradenská	42
4.2.2 Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny	43
4.2.3 Individuální plán ochrany dítěte	43
4.2.4 Sociální šetření.....	44

4.3 Vybrané kompetence OSPOD při práci s pěstouny po svěření dítěte do jejich péče	47
4.3.1 Shnutí.....	51
Závěr	52
Seznam zkratek	55
Seznam literatury	56

*„Žije-li dítě káráno, naučí se odsuzovat.
Žije-li v nepřátelství, naučí se útočit.
Žije-li v posměchu, naučí se vyhýbavosti.
Ale žije-li v povzbuzení, naučí se smělosti.
Žije-li v toleranci, naučí se trpělivosti.
Žije-li dítě s pochvalou, naučí se oceňovat.
Žije-li dítě v poctivosti, naučí se spravedlnosti.
Žije-li v bezpečí, naučí se věřit.
Žije-li dítě přijímáno a obklopeno přátelstvím, naučí se
hledat ve světě lásku.“*

Dorothy Lew Nolte.

Úvod

Inspirací ke vzniku mé bakalářské práce, která nese název „Role orgánu sociálně-právní ochrany dětí v příbuzenské pěstounské péči“ se stalo téma, které jsem si zvolila jednak z důvodů osobního zájmu o tuto cílovou skupinu, jednak z důvodů aktuálnosti a specifík dané problematiky.

Od nepaměti poskytovala rodina dítěti zázemí, které jej chrání před vnějším nebezpečím, dává mu lásku a oporu. Každé dítě má právo na plnohodnotný život a skutečný domov, který by pro něj měla představovat právě rodina. Bohužel ne každé dítě má šanci pocítit teplo domova a zažít láskyplnou náruč rodičů. Není samozřejmostí, že dětství představuje idylické a bezstarostné období života. V životě každé rodiny se může dojít k nečekaným událostem. Existují rodiny, které tyto těžkosti zvládnou samy, popř. za pomoci blízkých, jsou ale i takové, které potřebují pro zvládnutí této situace intenzivní podporu a pomoc za spolupráce sociálních pracovníků či dalších institucí a odborníků.

Příbuzenská pěstounská péče je vykonávána nejčastěji prarodiči a její převaha nad běžnou pěstounskou péčí je i dle sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí převažující. Domnívám se, že tato forma péče sebou přináší mnohá specifika, zejména s ohledem na náročné vztahové vazby.

Inspirací pro zpracování tohoto tématu mi byla rovněž dlouhodobá odborná praxe v orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) v Olomouci včetně možnosti konzultace dané problematiky s vybranými sociálními pracovníky tohoto oddělení. Prostřednictvím této bakalářské práce bych tak ráda nastínila, jakou roli může OSPOD sehrát v rámci příbuzenské pěstounské péče.

Jelikož jsem si zvolila jako téma právě příbuzenskou pěstounskou péči v souvislosti s OSPOD, stanovila jsem si za hlavní cíl své práce zjistit, jakou úlohu sehrává (popř. jak spolupracuje) OSPOD při práci s pěstouny v příbuzenské pěstounské péči a jaké jsou jeho možné kompetence v dané problematice.

Bakalářská práce je pojatá především teoreticky a je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola má za úkol vymezit základní pojmy pojící se k příbuzenské pěstounské péči. Ve druhé kapitole se věnuji současné legislativě, která s tímto jevem úzce souvisí, včetně dalších právních norem vztahujících se k pěstounské péči v ČR. Třetí a čtvrtá kapitola jsou pro mou bakalářskou práci stěžejní. Třetí kapitola přináší čtenáři určitý vhled do problematiky pěstounské péče. Zabývám se zde jak jednotlivými formami

pěstounské péče jako takové, tak se zaměřuji především na jednu z nich – na příbuzenskou pěstounskou péči a její specifikaci. Ve čtvrté kapitole se již věnuji příbuzenské pěstounské péči v rámci doprovázení OSPOD. Seznamuji čtenáře s prací s příbuzným, dítětem či biologickým rodičem před možným přijetím do pěstounské péče. Zabývám se zde rovněž úlohou a vybranými kompetencemi OSPOD při práci s pěstouny před, ale i po svěřeni dítěte do jejich péče.

Pro úplnost jsem do mé práce začlenila praktické poznatky vybraných sociálních pracovníků OSPOD Olomouc, jež jsem získala během konzultace na tomto oddělení a které budou doplňovat teoretické poznatky mé práce z praktického hlediska.

1. Vymezení základních pojmů

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na roli orgánu sociálně-právní ochrany dětí v příbuzenské pěstounské péči. Ráda bych se proto v úvodní kapitole zamyslela nad tím, jakým způsobem jsou pojmy vztahující se k dané problematice vnímány. Nejprve proto blíže vymezím několik základních pojmů, jež s konkrétní problematikou úzce souvisí, neboť se domnívám, že je to důležité pro komplexnější pochopení daného jevu.

1.1. Sociální práce a sociální pracovník

Chápání poslání a cílů **sociální práce** se měnila jak s postupem doby, tak také v rámci různých kontextů (např. teoretických, společenských, kulturních).¹ V důsledku toho se jednotlivé formulace sociální práce různí, což potvrzuje i množství definic, jež se k tomuto vědnímu oboru vztahují. Dle Matouška je sociální práce charakterizována jako: „*společenskovědní disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.*“²

Sociální práci vnímáme jako pomáhající profesi i službu člověku. Jako pomáhajícím oborem ji rozumíme „*organizovanou skupinu pracovníků, kteří lidem v nesnázích poskytují specializovaný typ podpory nebo zdrojů s cílem umožnit jim zvládat jejich problémy či uspokojovat potřeby.*“³

Na sociální práci jako takovou lze tedy nahlížet z různých úhlů pohledu. Četnost sociálních pracovníků a zaměření jejich činnosti na určitý jev se tak postupně mění s prioritami, které daná společnost považuje za ty nejdůležitější.⁴

Plnohodnotná sociální práce je vykonávána prostřednictvím kvalifikovaných **sociálních pracovníků**. Právě díky nim se z jednotlivých výše zmíněných definic stává sociální práce reálnou a praktickou odbornou činností. Snahou sociálních pracovníků je pomáhat jednotlivcům, nejrozličnějším typům

¹ MATOUŠEK, O. a kol. Základy sociální práce, s. 184.

² MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce, s. 11.

³ MATOUŠEK, O. a kol. Encyklopedie sociální práce, s. 506.

⁴ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce, s. 12.

rodinných soužití, jednotlivým skupinám či komunitám, aby byli schopni dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění (popř. se k němu určitým způsobem byli schopni postupně vrátit).⁵

Sociální pracovník vykonává dle § 109 zákona o sociálních službách soubor činností, jakou jsou: „sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální práci, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zajišťuje potřeby obyvatel obce a koordinuje poskytování sociálních služeb.“⁶ V souvislosti s tímto zákonem musí mít sociální pracovník rovněž určité předpoklady pro výkon svého povolání např. způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní a odbornou způsobilost aj.⁷ Rovněž zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů vymezuje soubor činností, jež vykonává sociální pracovník včetně těch, které souvisí s danou problematikou.⁸

1.2. Dítě

Pokud hovoříme o problematice příbuzenské pěstounské péče, je nutné se zamyslet také nad tím, kdo spadá pod zákonnou definici „dítěte“. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, tento pojem blíže definuje jako osobu nezletilou.⁹ Článek 1. Úmluvy o právech dítěte (část I.) dítětem blíže rozumí: „každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“¹⁰ Trestně právní předpisy rozumí dítětem osobu mladší 18ti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak.¹¹

Dle platných právních norem ČR se obecně plně svéprávným stává člověk zletilostí, tj. dosažením osmnáctého roku věku. Z toho jsou dvě výjimky, kdy je

⁵ MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce, s. 213.

⁶ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 109.

⁷ Tamtéž, § 109.

⁸ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

⁹ Tamtéž, § 2.

¹⁰ Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte, část I. článek 1.

¹¹ Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, § 126.

možno nabýt zletilosti před osmnáctým rokem – přiznání svéprávnosti (institut emancipace) a uzavření manželství.¹²

1.3. Pěstoun

Pojem „pěstoun“ úzce souvisí s příbuzenskou pěstounskou péčí, jež se budu dále ve své práci zabývat. Ten, kdo by se chtěl stát pěstounem, musí dle § 962 občanského zákoníku „*skýtati záruky řádné péče, mít bydliště na území České republiky a musí souhlasit se svěřením dítěte do pěstounské péče.*“¹³ Občanský zákoník v § 958 rovněž stanovuje, že: „*nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi.*“¹⁴

Pokud se ujme osobní péče o dítě osoba v příbuzenském vztahu, popř. osoba dítěti nějak blízká, je soud oprávněn dát takovéto osobě přednost před jinou osobou (s výjimkou situací, kdy by toto rozhodnutí nebylo v souladu se zájmy dítěte).¹⁵

Pěstoun jako takový zastupuje dítě výhradně v běžných záležitostech. O důležitých a vážných věcech jako např. vzdělání, důležité lékařské zákroky, apod. rozhodují rodiče (ti mají ke svému potomku i nadále vyživovací povinnost). Vyžaduje-li to nastalá situace, je v kompetenci soudu stanovit pěstounovi další práva a povinnosti.¹⁶ Práva a povinnosti pěstouna stanovuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (část II. rodinné právo) v § 965, § 966, § 967, § 969 či zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí v § 47.

S osobou pěstouna je nezbytné uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče (pěstoun má rovněž nárok na dávky pěstounské péče). To, jak dítě prospívá v pěstounské péči, sleduje orgán sociálně-právní ochrany dětí (to znamená, že kompetentní sociální pracovník tohoto orgánu je povinen navštívit rodinu, v níž dítě vyrůstá jednou za 6 měsíců – první půlrok péče jednou za 3 měsíce).¹⁷

¹² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 30.

¹³ Tamtéž, § 962.

¹⁴ Tamtéž, § 958.

¹⁵ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 962.

¹⁶ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 8.

¹⁷ Tamtéž, s. 8.

1.4. Náhradní rodinná péče

Definice pojmu náhradní rodinná péče, se mohou mírně lišit, jejich obsahy však zůstávají zachovány. Náhradní rodinnou péčí tedy můžeme chápat jako „*institut sociálně-právní ochrany dětí určený dětem, které z různých důvodů nemohou vyrůstat ve vlastní biologické rodině. Jejím účelem je poskytnout těmto dětem přechodnou či dlouhodobou péči co nejvíce se podobající péči rodinné, pokud možno při zachování vazby dítěte s původní rodinnou v maximální možné míře.*“¹⁸

Náhradní rodinná péče má v dnešním pojetí vždy přednost před ústavní výchovou. Tato základní myšlenka vyplývá z mezinárodních úmluv včetně platných českých právních norem a předpisů. V této souvislosti právní úprava platná od 1. 1. 2013 určuje, že ústavní péče by měla být až jako poslední možnost zajištění výchovy dítěte.¹⁹

Základní formy náhradní rodinné péče dle z. č. 89/2012 občanského zákoníku, jsou: svěření dítěte do péče jiné osoby (§ 953-957), pěstounská péče (§ 958-970), poručenství (§ 928- 942) a osvojení (§ 794-854).²⁰ Pro mou práci bude stěžejní především jedna z forem pěstounské péče, a to příbuzenská pěstounská péče.

1.5. Sociálně-právní ochrana dětí

Klíčovou právní úpravu, zabývající se problematikou sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen SPOD), nalezneme v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.²¹ Tento zákon definuje v § 1 SPOD jako:

- „*ochranu práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,*
- *ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,*
- *působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,*
- *zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.*“²²

¹⁸ MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K., Rodina a dítě, s. 82.

¹⁹ BUBLEOVÁ, V. Adopce.com: Průvodce náhradní rodinnou péčí, s. 3.

²⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 953-957, § 958-970, § 928- 942, §794-854.

²¹ KRAUSOVÁ, L. NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 16.

²² Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 1.

Sociálně-právní ochrana dětí jako taková klade důraz především na zájem a blaho dítěte.²³ Okruh dětí, na které se vztahuje její činnost, nalezneme v § 6 zákona o SPOD. Jedná se např. o děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, děti, které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, či děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči, atd.²⁴

Pro lepší pochopení celé problematiky SPOD je důležité si rovněž ujasnit, co rozumíme pod termínem „**orgán sociálně-právní ochrany dětí**“ a zároveň si vysvětlit, kdo vlastně dětem tuto ochranu poskytuje. Pro poskytování sociálně-právní ochrany jsou pověřeny dle zákona o SPOD specializované orgány.²⁵ Těmito orgány jsou dle § 4 odst. 1 zákona o SPOD:

- „*krajské úřady,*
- *obecní úřady obcí s rozšířenou působností,*
- *obecní úřady a újezdní úřady,*
- *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále jen ministerstvo)*
- *Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí (dále jen Úřad)*
- *Úřad práce České republiky – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu.*“²⁶

Sociálně-právní ochrana dětí je dle tohoto zákona zajišťována také obcemi a kraji v samostatné působnosti, komisemi pro sociálně-právní ochranu dětí (jejichž úkolem je např. posuzovat sociálně preventivní programy na ochranu dětí), či dalšími právníckými a fyzickými osobami (např. nadacemi, občanskými sdruženími) pověřenými pro výkon této činnosti.²⁷ O pověření těchto osob pro výkon SPOD rozhoduje krajský úřad.²⁸ Rozsah pro pověření osob poskytujících SPOD, je pak vymezen v § 48 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.²⁹

Současná sociálně-právní ochrana dětí je tak již od počátku 20. stol. garantována státem prostřednictvím státní správy. Přímou je však realizována

²³ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář, s. 23.

²⁴ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 6.

²⁵ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 29-30.

²⁶ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 4.

²⁷ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 29-30.

²⁸ MATOUŠEK, O. a kol. Encyklopedie sociální práce, s. 459.

²⁹ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 48.

prostřednictvím sociálních pracovníků na místní úrovni, tj. přenesenou působností státní správy na samosprávu.³⁰

1.6. Shrnutí

Kapitola s názvem vymezení základních pojmů měla za úkol přiblížit čtenáři základní charakteristiku pojmů, jež se k danému jevu vztahují a jsou jeho nezbytnou součástí. V následující kapitole bych se ráda dotkla legislativního rámce dané problematiky, jež s ní úzce souvisí.

³⁰ PEMOVÁ, T. PTÁČEK, R. Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, s. 27.

2. Legislativa související s pěstounskou péčí v ČR

V této kapitole bude mým cílem přiblížit čtenáři legislativu, která je nezbytná pro lepší porozumění dané problematice. Vymezím základní právní předpisy, jako jsou Úmluva o právech dítěte či Ústava České republiky. Dále se zmíním o zákonech souvisejících se sociálně-právní ochranou dítěte. Dotknu se také i ostatních právních norem, jež s problematikou pěstounské péče úzce souvisí.

2.1. Úmluva o právech dítěte a Ústava České republiky

Mezi jedny ze základních právních předpisů, které zavazují náš stát včetně jim určených orgánů a institucí k poskytování sociálně-právní ochrany dětí, se řadí Úmluva o právech dítěte a Ústava České republiky. Mezi tyto důležité právní předpisy řadíme rovněž Listinu základních práv a svobod, jež upravuje např. základní lidská práva a svobodu, pojednává o svobodě a rovnosti lidí, způsobilosti člověka mít práva, atd.³¹ Přičemž kapitolu zasvěcenou rodině a dětem nalezneme především v článku 32 této Listiny (jež nám v odst. 4 sděluje, že: *„děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.“*³²

Úmluva o právech dítěte (dále jen Úmluva) je významnou mezinárodní smlouvou, která byla přijata 20. Listopadu 1989 Valným shromážděním OSN, přičemž Česká republika ji přejala do svého právního pořádku po rozdělení federativního státu (Česká a Slovenská republika Úmluvu ratifikovala r. 1991).

V preambuli Úmluvy nalezneme jednu z jejích základních myšlenek. Ta připomíná, že smluvní strany Úmluvy mají pamatovat na to, že:³³ *„rodina, jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti, uznávající, že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění, ...“*³⁴

³¹ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 13-14.

³² Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 32. odst. 4.

³³ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 15.

³⁴ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte, preambule Úmluvy.

Úmluva dále poukazuje na skutečnost, že „*dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm*“.³⁵ Úmluva se k dané problematice vyjadřuje rovněž čl. 3 (tj. „*zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonnými orgány*“).³⁶

S problematikou pěstounské péče souvisí zejména čl. 9 (odst. 1, 3, 4), čl. 12 (odst. 1, 2 – kde je zakotveno právo dítěte mít možnost vyjádřit svůj vlastní názor v záležitostech týkajících se jeho osoby, zároveň je přihlíženo k stupni jeho vyspělosti. Za tímto účelem má dítě možnost být slyšeno v každém soudním nebo správním řízení, příslušících rozhodovat o takovýchto záležitostech), čl. 18 (odst. 1, 2), čl. 27 (odst. 2).³⁷ Užší vymezení vztahující se k danému jevu pak nalezneme především v čl. 20 odst. 1 (jež uvádí, že: „*dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem*.“)³⁸ a odst. 2 (který na předchozí sdělení navazuje slovy: „*státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči*.“)³⁹

Ústava České republiky (dále jen Ústava) je základním právním předpisem našeho státu. V souvislosti s ní je potřeba se zmínit zejména o čl. 4 Ústavy. V tomto článku nalezneme, že: „*základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci*.“⁴⁰ Článek 10 Ústavy nám pak stanovuje, že vyhlášené mezinárodní smlouvy (které Parlament ratifikoval a ČR je jimi vázána) jsou součástí našeho právního řádu. Při výkonu sociálně právní ochrany je nutné, aby bylo toto plně respektováno.⁴¹

³⁵ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte, preambule Úmluvy.

³⁶ Tamtéž, preambule Úmluvy.

³⁷ Tamtéž, čl. 9, čl. 12, čl. 18, čl. 27.

³⁸ Tamtéž, čl. 20 odst. 1.

³⁹ Tamtéž, čl. 20 odst. 2.

⁴⁰ Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, čl. 4.

⁴¹ KRAUSOVÁ, L. NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 13.

2.2. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Sociálně-právní ochranu jako takovou vymezuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Tento zákon obsahuje několik základních principů, jedním z nich je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí (tj. sociálně-právní ochrana je poskytována všem potřebným dětem, a to bez jakéhokoliv rozdílu, či formy diskriminace, např. barvy pleti, sociálního původu). Sociálně-právní ochrana dětí je poskytována zcela bezplatně. Stát usiluje za ochranu dětí, a to jak před tělesným a duševním násilím, tak také za ochranu jejich zdravého vývoje, např. po stránce fyzické, psychické, či mravní. Stát zasahuje zejména tehdy, pokud může dojít k ohrožení zdravého vývoje dítěte, či jeho práv.⁴²

Mezi základní principy sociálně-právní ochrany dětí můžeme, kromě výše zmíněného, zařadit rovněž preventivní působení na rodinné vztahy. Toto působení může zahrnovat jednotlivá opatření (např. preventivní a poradenská činnost, předběžné opatření, individuální plán pomoci ohroženému dítěti – tzv. IPOD). Orgány sociálně-právní ochrany mají za úkol sledovat výkon ústavní, popř. ochranné výchovy, mimo jiné také za účelem dodržování práv dětí, monitorování rozvoje duševních a fyzických schopností. Kontrolují také, zda přetrvávají důvody pro pobyt dítěte v zařízení, či jak se dále vyvíjejí vztahy mezi dítětem a rodičem.⁴³

Zákon o SPOD ukládá sociálním pracovníkům OSPOD rovněž řadu činností při svěřením dítěte do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte (např. § 19 zákona o SPOD).⁴⁴ Pro pracovníky OSPOD je směrodatná také vyhláška 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.⁴⁵

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí vymezuje povinnosti jak orgánu sociálně-právní ochrany dětí, tak také povinnosti rodičů (např. povinnost spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí, povinnost dostavit se k osobnímu jednání, předložit důležité dokumenty, povinnost umožnit návštěvy zaměstnanců OSPOD v místě, kde dítě žije – dle zákonem stanovených

⁴² KRAUSOVÁ, L. NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 16-17.

⁴³ Tamtéž, s. 17-18.

⁴⁴ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 19.

⁴⁵ Vyhláška 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

okolností, povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení či podrobit se sankci za nesplnění povinností aj.).⁴⁶

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v souvislosti s danou problematikou rovněž vymezuje práva a povinnosti při výkonu pěstounské péče dle § 47a zákona o SPOD.⁴⁷

2.3. Občanský zákoník

V souvislosti s rekodifikací občanského práva a přijetím nového občanského zákoníku byl zrušen zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů) a rodinné právo se s účinností k 1. 1. 2014 přesunulo do občanského zákoníku – a to do jeho druhé části.⁴⁸

Nový občanský zákoník v § 855 definuje souhrn vzájemných práv a povinností, jež mají rodiče a děti vůči sobě navzájem. Práv a povinností se nemohou vzdát, a pokud tak učiní, nebude k tomu přihlíženo. Dále v § 858 tento zákon uvádí institut rodičovské odpovědnosti, když uvádí, že rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě. Pojem péče o dítě občanský zákoník definuje pomocí demonstrativního výčtu.⁴⁹

Péče o dítě tedy zahrnuje zejména: *„Povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.“*⁵⁰

Pokud dojde k tomu, že se dítě nachází v ohrožené situaci, sociálním pracovníkům OSPOD je umožněno skrze legislativu občanského zákoníku podávat návrhy k soudu na zbavení, omezení, popř. pozastavení rodičů v jejich rodičovské odpovědnosti.⁵¹

⁴⁶ ŠPECIÁNOVÁ, Š., Sociálně-právní ochrana dětí, s. 29-30.

⁴⁷ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47a.

⁴⁸ Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, část II.

⁴⁹ Tamtéž, § 855.

⁵⁰ Tamtéž, § 858.

⁵¹ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V., Sociálně-právní ochrana dětí, s. 24.

Nový občanský zákoník vymezuje pěstounskou péči jako jednu z forem náhradní rodinné péče (v § 958-970).⁵² Podmínkou pro umístění dítěte do pěstounské péče je (v souladu s tímto zákonem) soudní rozhodnutí. Dle § 958 občanského zákoníku může soud svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (tj. pěstoun) v případě, že zájem dítěte vyžaduje svěřeni do takovéto péče včetně toho, že pěstoun skýtá záruku řádné výchovy. Dítě je možno svěřit také do společné pěstounské péče manželů⁵³ Občanský zákoník jasně stanovuje, že „*ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá ji soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.*“⁵⁴ Před tím, než soud vydá rozhodnutí o svěřeni dítěte do pěstounské péče, je jeho povinností vyžádat si vyjádření OSPOD o skutečnostech, zda osoba, která se má stát pěstounem je pro výkon této péče vhodná.⁵⁵

2.4. Ostatní právní normy související s pěstounskou péčí v ČR

Novela zákona o SPOD (z r. 2013), přijetí nového občanského zákoníku a zrušení zákona o rodině sebou přinesly mnoho nového rovněž do oblasti OSPOD.

Právní úpravu náhradní rodinné péče v České republice primárně ukotvuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Mezi ostatní (vnitrostátní) právní normy, jež se vztahují k institutu náhradní rodinné péče, pak řadíme zejména:

- z. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů;
- z. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů;
- z. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů;
- z. č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů;
- z. č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů;

⁵² Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, § 958-970.

⁵³ VYSKOČIL. F., Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice, s. 10.

⁵⁴ Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, § 954 odst. 2.

⁵⁵ VYSKOČIL. F., Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice, s. 10.

- z. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů;
- z. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů;
- vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 17. prosince 2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí;
- vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí;
- Normativní instrukce Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 5/2013 s účinností od 4. 2. 2013, týkající se dávek pěstounské péče.⁵⁶

Mezi ostatní právní normy (mezinárodních úmluv a předpisů závazných pro ČR) upravující institut náhradní péče (včetně již výše zmíněné Úmluvy o právech dítěte) dále patří např. Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, Listina základních práv EU, či nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti.⁵⁷

2.5. Shrnutí

Legislativa související s pěstounskou péčí v ČR je zakotvena v mnoha právních normách, jak je patrné z výše uvedeného. Je tedy povinností sociálních pracovníků OSPOD tyto předpisy a nařízení plně respektovat a dodržovat. V souladu s jednotlivými právy a povinnostmi je možné ochraňovat a hájit oprávněné zájmy jak na straně pracovníků OSPOD tak na straně klientů. V následující kapitole budu dále pojednávat o formách pěstounské péče včetně péče příbuzenské.

⁵⁶ VYSKOČIL. F., Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice, s. 2-3.

⁵⁷ Tamtéž, s. 2.

3. Formy pěstounské péče a její specifikace

„Každé dítě, které není milováno, je vlastně týráno“⁵⁸

V této kapitole se dotknu jednotlivých forem pěstounské péče jako takové, přičemž se zaměřím především na problematiku příbuzenské pěstounské péče. Zmíním se jak o vzniku a ukončení příbuzenské pěstounské péče, právech, povinnostech či dohodách pěstounů, tak také o umístění dítěte do této formy náhradní péče, či o přínosech a rizicích při umístění dítěte v ní.

3.1. Pěstounská péče

Pěstounskou péčí rozumíme státem podporovanou formu náhradní rodinné péče, která v souvislosti s novou právní úpravou dávek pěstounské zajišťuje hmotné zabezpečení dítěte včetně poskytnutí přiměřené odměny pěstounů (s ohledem na náročnost poskytované péče). V pěstounské péči může být dítě svěřeno buď do péče fyzické osoby, nebo do společné pěstounské péče manželů. Nová právní úprava platná od 1. 1. 2013 vytyčuje jako klíčové hledisko při svěřením dítěte do pěstounské péče **zájem dítěte**. Tato úprava rovněž stanovuje, že v souladu s platnými právními předpisy má pěstounská péče přednost před péčí o dítě v ústavním zařízení. Před svěřením dítěte do pěstounské péče je potřeba zohlednit věk dítěte včetně rozumové vyspělosti. Pokud je dítě schopné svobodně vyjádřit svůj názor, je potřeba to před svěřením do pěstounské péče respektovat.⁵⁹

Pěstounská péče jako taková vzniká rozhodnutím soudu a jedině soud je oprávněn svým rozhodnutím ji zase zrušit. V situacích, kdy je dítě svěřeno do pěstounské péče, je povinností pěstouna podporovat styk dítěte s ohledem na jeho původní rodinu včetně osob dítěti blízkých.⁶⁰

3.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pojem pěstounská péče na přechodnou dobu je uveden v českém právním řádu již od roku 2006. V souvislosti s účinností od 1. 1. 2013 dochází k určité změně právní úpravy pěstounské péče na přechodnou dobu, např. bližší specifikace možnosti jejího využití, či vymezení předpokladů pro využití této

⁵⁸ SLANÝ, J. Syndrom CAN: syndrom týraného dítěte, s. 5.

⁵⁹ BUBLEOVÁ, V. Adopce.com: Průvodce náhradní rodinnou péčí, s. 10-11.

⁶⁰ Tamtéž, s. 11.

formy péče. Institut pěstounské péče na přechodnou dobu je významným činitelem při poskytnutí okamžité pomoci ohroženým dětem, včetně snahy co nejvíce urychlit jejich cestu do náhradní rodiny (je zde věnována velká pozornost při výběru vhodných pěstounů). Smyslem pěstounské péče na přechodnou dobu je mimo jiné poskytnout rodičům potřebný čas na úpravu jejich poměrů (např. aby byli rodiče schopni opět převzít dítě do své péče). Pokud to však z nějakého důvodu není možné, je snahou tohoto institutu najít dítěti jiné stabilní rodinné zázemí.⁶¹

V pravomoci soudu je s ohledem na návrh OSPOD svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám zařazeným do zákonem stanovené zvláštní evidence, a to na dobu:⁶²

- kdy rodič není schopen ze závažných důvodů pečovat o svého potomka (např. z důvodu výkonu trestu odnětí svobody),
- kde po jejím uplynutí je možné dát souhlas rodiče s osvojením (tj. matka může dát souhlas s osvojením dítěte nejdříve 6 týdnů po porodu, otec nejdříve po narození dítěte),
- kdy v případě nabytí právní moci rozhodnutí soudu se dojde k tomu, že souhlasu rodičů k osvojení již není zapotřebí (dle § 821 občanského zákoníku).⁶³

Soud může svěřit dítě do institutu pěstounské péče na přechodnou dobu tzv. předběžným opatřením a to na návrh OSPOD.⁶⁴ Situace dítěte v rodině může být natolik tíživá, že „soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí“.⁶⁵ Při svěřeni dítěte do této formy náhradní péče je soud povinen jednou za tři měsíce přezkoumat, zda důvody pro umístění dítěte do tohoto náhradního prostředí stále trvají (tj. soud si vyžádá zprávy příslušného OSPOD). V případě, že dojde k eliminaci důvodů pro svěřeni dítěte do této formy pěstounské péče, soud dále rozhoduje o výchově dítěte.⁶⁶ Institut pěstounské péče umožňuje pěstounům na přechodnou dobu

⁶¹ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 9-10.

⁶² Formy náhradní rodinné péče, [online]. [cit. 2015-02-26].

⁶³ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 10.

⁶⁴ Tamtéž, s. 10.

⁶⁵ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, § 452.

⁶⁶ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 10.

pečovat o tyto děti na dobu dočasnou, tj. max. po dobu 1 roku (s výjimkou svěřeni sourozenců dítěte v rámci téhož pěstouna).⁶⁷

3.3. Zprostředkovaná pěstounská péče

O svěřeni dítěte do pěstounské péče, či péče poručníka, je oprávněný dle zákona rozhodovat pouze soud. Řízení o zprostředkování pěstounské péče je zahájeno buď na návrh osoby, nebo osob, které mají zájem stát se pěstouny, nebo poručníky. Zprostředkování pěstounské péče vždy předchází tzv. proces zprostředkování (Fyzická osoba podá žádost k obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností dle místa svého trvalého pobytu. Tyto osoby jsou dále zařazeny do evidence žadatelů o zprostředkování pěstounské péče. Žádost je oprávněna podat osoba, která je občanem České republiky, popř. cizinec, dle zákonem stanovených podmínek).⁶⁸

Zprostředkovaná pěstounská péče je v rámci ČR (tj. vnitrostátně) zajištěna dle § 20 odst. 2 krajskými úřady.⁶⁹ Primární jednání v celém tomto procesu jsou však realizovány v rámci obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Realizace celého procesu zprostředkování obsahuje několik základních fází. Do těchto fází můžeme zařadit na jedné straně vyhledávání dětí, které je potřeba zajistit v rámci náhradního rodinného prostředí prostřednictvím pěstounské péče a na straně druhé, vyhledávání fyzických osob, jež mají dobré předpoklady stát se pěstouny. Fáze zprostředkování v sobě zahrnují rovněž odbornou přípravu budoucích pěstounů, kteří se připravují na přijetí dítěte do své rodiny. Za jednu ze závěrečných fází pak můžeme označit tu, kde dochází k výběru určitého pěstouna pro konkrétní dítě, včetně zajištění osobního seznámení dítěte s takovou osobou. Rodina, jež přijala dítě do své rodiny je i nadále v kontaktu se sociálními pracovníky OSPOD.⁷⁰

3.4. Příbuzenská pěstounská péče

Péče příbuzných může mít ve vazbě na právní statut čtyři formy (péče na základě dohody s rodičem, osobní péče poručníka, péče jiné osoby, pěstounská péče) a pouze určité skupiny příbuzných mají na tento statut právo.

⁶⁷ Pěstounská péče na přechodnou dobu, [online]. [cit. 2015-02-26].

⁶⁸ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 24-25.

⁶⁹ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 20.

⁷⁰ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 24.

V souvislosti s danou problematikou jsem se zaměřila na formu příbuzenské pěstounské péče.⁷¹

Příbuzným je dle § 771 občanského zákoníku osoba, která má s dítětem vztah založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením. Mezi příbuznými rozlišujeme osoby příbuzné v přímé linii (předci a potomci) a osoby příbuzné ve vedlejší linii, tj. osoby, které mají společného předka, ale přitom nepocházejí jedna od druhé (typicky sourozenci).⁷²

Současně je z logiky věci zřejmé, že pěstouny nemohou být rodiče dítěte (důvodem pěstounské péče je nahrazení péče rodičů) a rovněž z logiky věci pěstouny nebudou potomci dítěte, které vyžaduje pěstounskou péči. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pro potřeby pěstounské péče se osobou příbuznou dle českého práva rozumí předkové dítěte (dědeček, babička, pradědeček, prababička, a dále sourozenec, bratranec, sestřenice, strýc a teta, apod.). V případě, kdy rodiče nemohou zajistit osobní péči o své dítě, je potřeba nutně kontaktovat především prarodiče, další příbuzné (popř. osoby dítěti blízké), aby se neprohluboval syndrom odcizení (resp. citové deprivace). K těmto osobám má totiž dítě mnohdy již vybudovaný vztah a tyto osoby mají vybudovaný vztah k dítěti, také jsou to často právě oni, kdo se fakticky ujímá péče o dítě v případě krize. Příbuzenství současně umožňuje zachovat blízký styk s rodiči dítěte, dítě si nemusí zvykat na cizí lidi, prostředí, chování, apod., příbuzní spíše nebrání návratu dítěte k biologickým rodičům. Z příbuzných nejčastěji vykonávají péči o dítě prarodiče.⁷³ Je pozitivní, že zákonodárce si tuto skutečnosti uvědomuje a zakotvil do § 962 odst. 2 občanského zákoníku povinnost soudu, aby při rozhodování, komu svěřit dítě do péče, dal přednost příbuzným (resp. osobě blízké), před jinou osobou.⁷⁴

Předchozí sdělení lze tedy shrnout, že *„v případě, kdy rodiče nemohou, nechtějí, nebo nedokáží řádně zabezpečit výchovu dítěte a péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, jestliže rodiče svá práva zneužívají nebo závažným způsobem zanedbávají, jestliže nežijí, anebo jestliže to plně odůvodňuje psychický, fyzický nebo sociální stav dítěte, resp. míra jeho narušení, je v nejlepším zájmu dítěte, aby stát zajistil výchovu v jiném, náhradním prostředí, a to nejlépe v rodinném prostředí vytvořeném*

⁷¹ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 6-8.

⁷² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 771-773.

⁷³ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda, Právní rozhledy, 9/2008, s. 309.

⁷⁴ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 962.

*z nejbližších příbuzných dítěte, které bude po všech stránkách vyhovovat konkrétní, specifické situaci dítěte a jeho rodičů.*⁷⁵ Pěstounskou péčí je totiž potřeba vnímat jako institut vycházející z přirozeného, žádoucího a rozumného uspořádání věci, který má sloužit především nezletilým dětem a nemohou-li děti žít se svými rodiči ve společné domácnosti, mají právo žít s tím, kdo jim je nejbližší, což jsou zpravidla prarodiče, příbuzní a členové širší rodiny.⁷⁶ Pochopitelně za splnění zákonných podmínek, že potencionální pěstoun skýtá záruky řádné péče, má bydliště na území České republiky a s umístěním dítěte do jeho péče souhlasí a při současném respektování zájmu dítěte, který je v každém individuálním případě soud povinen zkoumat.⁷⁷

V současnosti se vyskytují v systému náhradní rodinné péče případy opuštěných dětí, kterým zemřeli oba rodiče popř. jeden z nich spíše výjimečně. Častějším a převažujícím jevem je situace, kdy se jedná o tzv. sociálně osiřelé děti. Tyto děti mají své biologické rodiče tj. matku a otce popř. jednoho z nich. Těžkosti však nastávají tehdy, pokud se rodiče o své děti nemohou, nechtějí, či nedokáží adekvátně postarat. V takovýchto obtížných životních situacích, je nutné dítě zodpovědně zajistit. Jak již zmiňuji výše, upřednostňuje se proto svěřením dítěte do péče širší rodiny, nebo do péče osob dítěti blízkých. Pokud však nelze dítě z nějakého důvodu do širší rodiny umístit (např. prarodiče nejeví o dítě zájem), je snahou příslušných sociálních pracovníků při řešení situace dítěte najít vhodnou osobu z okruhu tzv. prověřených zájemců o náhradní rodinnou péči (vedených v evidenci krajského úřadu).⁷⁸

Mezi jedny z nejčastějších důvodů, kdy se **dítě ocitá v péči příbuzných**, řadíme:

- *„Náhlé úmrtí z důvodů nemoci, či nehody rodiče(ů).*
- *Úmrtí jednoho z partnerů, které vede k tomu, že druhý partner situaci nezvládá a děti opouští.*
- *Mládí a nezralost matky, která péči o své dítě nezvládá.*
- *Odebrání dítěte rodiči (nejčastěji matce), který žije sociálně patologickým způsobem života.*
- *Psychiatrická diagnóza rodiče(ů).*

⁷⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda, Právní rozhledy, 9/2008, s. 309.

⁷⁶ Tamtéž, Právní rozhledy, 9/2008, s. 309.

⁷⁷ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 962.

⁷⁸ BUBLEOVÁ, V. Adopce.com: Průvodce náhradní rodinnou péčí, s. 4.

- *Rodič(e) jsou ve výkonu trestu.*
- *Rodiče, u kterých se projevila závislost na drogách, či alkoholismus.*⁷⁹

Příbuzenská pěstounská péče je zvláštní forma nezprostředkované pěstounské péče realizována příbuznými dítěte.⁸⁰ V případě příbuzenské pěstounské péče se jedná o určité zvláštní případy náhradní rodinné péče, jež nepodléhají zprostředkováním krajským úřadem, Ministerstvem práce a sociálních věcí. V dnešní době se jedná o velmi rozšířenou formu pěstounské péče.⁸¹

Fyzické osoby, jež mají zájem o náhradní rodinnou péči, procházejí tzv. procesem zprostředkování, kde tito zájemci procházejí pečlivou a dlouhodobou přípravou (viz kapitola zprostředkovaná pěstounská péče). Tento přístup je však poněkud odlišný u péče příbuzných, kteří vždy nemají dostatek času na delší rozhodování o přebírání dítěte do své péče. Velice časté jsou případy, kdy je důležité, aby se příbuzní rozhodli pokud možno co nejrychleji. Příbuzným tedy může chybět možnost přípravy, či potřebný čas na zpracování takovéto změny. V tomto období rozhodování jak naložit s nastalou situací, tak u příbuzných může docházet k přehodnocování vztahu jednak k rodiči jednak k dítěti. V souvislosti s rozdíly mezi skupinami osob, tj. běžní zájemci o náhradní rodinnou péči a příbuzní se ukazuje, že příbuzní dítěte mají často odlišné potřeby, rychlost či postoje. Je proto důležité, aby tato skutečnost byla zohledněna sociálními pracovníky OSPOD při spolupráci s nimi (např. vytváření důvěry v návazné služby, či instituce, jež s OSPOD spolupracují).⁸²

3.4.1. Vznik a ukončení příbuzenské pěstounské péče

Pěstounská péče vzniká na základě soudního rozhodnutí. Právní úpravu pro toto řízení obsahuje § 466 a následující z. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, dále jen ZZŘ (konkrétně § 466 p. p) v rámci zvláštního typu řízení – tzv. řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. Věcně příslušným je okresní soud (§ 3 ZZŘ) a místně příslušným je tzv. obecný soud nezletilého, tedy soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo

⁷⁹ HANUŠOVÁ, L., JENÍČKOVÁ, N., UHLÍŘOVÁ, V. Problematika příbuzenského náhradního rodičovství: konferenční příspěvek Mezinárodní konference Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče, 2009.

⁸⁰ GABRIEL, Z., NOVÁK T., Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči, s. 48.

⁸¹ NOŽÍŘOVÁ, J. Náhradní rodinná péče, s. 17.

⁸² Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 2.

rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště (§ 4 odst. 2 ZZŘ)⁸³, zákon však navíc stanoví pro ochranu dítěte speciální pravidlo, podle kterého „*Není-li příslušný soud znám nebo nemůže-li včas zakročit, zakročí soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje. Jakmile však je to možné, postoupí věc soudu příslušnému.*“⁸⁴ Řízení se zahajuje z moci úřední nebo na návrh (§ 13 a § 468 ZZŘ), dítě je v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterého jmenuje soud, a kterým je zpravidla OSPOD.⁸⁵

Soud v řízení posuzuje, zda jsou naplněny zákonné náležitosti. Pro **vznik pěstounské péče** je zapotřebí:

1. Výchova dítěte není zabezpečena v přirozené rodině, odebrání dítěte je nezbytné a přiměřeně ochrání jeho zájmy, nelze provést jiná opatření,
2. Soud si vyslechl vyjádření dítěte,
3. Souhlas rodičů se ke svěření do pěstounské péče nevyžaduje,
4. Existuje vhodná osoba pro vykonávání péče a soud má k tomu její souhlas, přičemž přednost mají příbuzní a osoba blízká,
5. Fakultativní předpěstounská péče,
6. Soud rozhodne o svěření dítěte do pěstounské péče,
7. Je uzavřena dohoda o výkonu pěstounské péče, doprovázení a pomoc pěstounovi (§ 47a písm. e) ZSPO).⁸⁶

Věc se rozhodne rozsudkem a zákon stanovuje povinnost soudu postupovat s co největším urychlením.⁸⁷

Co se **zániku** týče, pěstounská péče zaniká ve čtyřech případech:

1. Zrušením rozhodnutí soudu,
2. Smrtí dítěte, či pěstouna (zaniká z povahy věci smrtí jednoho ze subjektů pěstounského vztahu),
3. Rozvodem pěstounů (v případě společné pěstounské péče, v takovém případě během rozvodu musí být stanoveno, kdo z bývalých manželů se stane výlučným pěstounem),
4. Nejpozději zaniká ve chvíli, kdy dítě nabude zletilosti (dovršením 18 roku života, § 30 odst. 1 OZ), popř. svéprávnosti nabude-li jí

⁸³ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, § 3, § 4, § 466.

⁸⁴ Tamtéž, § 4 odst. 2.

⁸⁵ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

⁸⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář, s. 1261.

⁸⁷ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, § 471.

dříve, než zletilost (přiznáním svéprávnosti nebo uzavřením manželství před 18 rokem, § 30 odst. 2 OZ).⁸⁸

Co se týče rozhodnutí o zrušení pěstounské péče, pak platí, že pouze soud může o tomto rozhodnout, a to pouze ze závažných důvodů. Vždy tak soud rozhodne na návrh pěstouna.⁸⁹ Občanský zákoník k tomu uvádí: „*Dojde-li k podstatné změně poměrů nebo k neshodě mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte, může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče, nebo jiné rozhodnutí.*“⁹⁰ Závažnou změnou se rozumí obnovení schopnosti rodičů pečovat o dítě nebo změna poměrů pěstounů (mezi pěstouny a dítětem se nevytvořil vztah, pěstounská péče neplní svůj účel, pěstoun nechce, popř. nemůže dál pečovat, apod.). Neshodou mezi rodiči a pěstounem se rozumí záležitosti týkající výchovy dítěte v širším slova smyslu, rozhodování o vzdělání nebo pracovním uplatnění dítěte, při zastupování dítěte v právním jednání a při správě jmění dítěte.⁹¹

3.4.2. Práva a povinnosti pěstounů

Jak již bylo nastíněno výše, v příbuzenské pěstounské péči se často setkáváme s obtížnými životními situacemi, v nichž příbuzní (nejčastěji prarodiče) v podstatě suplují roli rodičů.⁹²

Nový občanský zákoník hovoří o tom, že pěstoun o dítě osobně pečuje a zodpovídá rovněž za jeho výchovu. Občanský zákoník se k dané problematice vyjadřuje zejména v § 966, § 967, či § 969.⁹³ Mezi pěstounem a dítětem z právního hlediska nevzniká takový vztah, jako je tomu u vztahu mezi biologickými rodiči a dítětem (např. u osvojení). Pěstoun je oprávněn zastupovat dítě a zároveň rozhodovat o záležitostech týkajících se pouze běžných věcí. O věcech podstatných (např. volba vzdělání) rozhodují rodiče (tj. zákonní zástupci dítěte), popř. soud. V situacích, kdy se pěstoun oprávněně domnívá, že jsou zájmy dítěte a rozhodnutí rodičů v rozporu, je pěstoun oprávněn se domáhat soudního rozhodnutí. Těm, kteří se dítěte ujali (pěstouni),

⁸⁸ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář, s. 1296.

⁸⁹ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 9.

⁹⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 969.

⁹¹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář, s. 1295.

⁹² NOŽÍŘOVÁ, J. Náhradní rodinná péče, s. 17.

⁹³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v § 966, § 967, § 969.

stát zabezpečuje hmotné zajištění dítěte včetně přiměřené odměny prostřednictvím dávek pěstounské péče.⁹⁴ Dle § 47e se dávkami pěstounské péče rozumí:

- „*příspěvek na úhradu potřeb dítěte,*
- *odměna pěstouna,*
- *příspěvek na převzetí dítěte,*
- *příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,*
- *příspěvek při ukončení pěstounské péče.*“⁹⁵

V případě pěstounské péče pěstoun nemá vůči dítěti vyživovací povinnost. Tu mají i nadále rodiče dítěte.⁹⁶ Výživné rodiče hradí Úřadu práce, který následně prostřednictvím pěstouna vyplácí dávku tzv. příspěvek na úhradu potřeb dítěte.⁹⁷

V případě osob v přímé příbuzenské linii (tj. prarodiče) je však vyživovací povinnost vůči dítěti stanovena ze zákona. Tyto osoby však mají nárok na tzv. příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Nárok na odměnu pěstouna mají příbuzní v případech hodných zvláštního zřetele (tj. v situacích, kdy příbuzní nemají možnost si zajistit dostatečný příjem vlastními silami – např. v souvislosti se zdravotním omezením, či vysokým věkem).⁹⁸

Zákon o SPOD v § 47a odst. 2 dále blíže specifikuje **práva pěstounů**, jako jsou např. právo na poskytnutí trvalé, či dočasné pomoci v průběhu zajištění osobní péče o svěřené dítě (zejména v obstarání krátkodobé péče), právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě, či děti v rozmezí 14 kalendářních dnů v kalendářním roce (se zohledněním věku dítěte), právo na zajištění odborné pomoci – např. psychologické, terapeutické (nejméně jednou za 6 měsíců), právo na možnost zlepšovat si bezplatně své znalosti a dovednosti v souvislosti s touto problematikou, právo na podporu při plnění určitých povinností, či pomoc při zajištění místa při kontaktu oprávněných osob s dítětem aj.⁹⁹

Zákon o SPOD, v § 47a odst. 2 dále blíže specifikuje rovněž **povinnosti pěstounů**, jako jsou např. povinnost pěstounů rozšiřovat své znalosti

⁹⁴ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 7.

⁹⁵ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47e.

⁹⁶ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 7.

⁹⁷ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 8.

⁹⁸ Příbuzenská pěstounská péče, [online]. [cit. 2015-03-27].

⁹⁹ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47a odst. 2. p. a) – e).

a dovednosti vztahující se k péči a výchově o dítě (v rozsahu 24 hod./1 rok), povinnost spolupracovat v rámci naplňování dohody o výkonu pěstounské péče včetně spolupráce se zaměstnancem, který je oprávněný (dle zákona) sledovat vývoj těchto dětí. Ve spojitosti s individuálním plánem ochrany dítěte, tzv. IPOD, jsou pěstouni rovněž povinni rozvíjet a prohlubovat vztahy dítěte s osobami dítěti blízkými (např. rodiči) včetně umožnění styku rodiče s dítětem (pokud soud nestanoví jinak).¹⁰⁰

3.4.3. Dohody o výkonu příbuzenské pěstounské péče

Dohody o výkonu pěstounské péče jsou upraveny zejména v § 47b a 47c zákona č. 359/1999 Sb., o SPOD.¹⁰¹

V souvislosti s novelou zákona o SPOD (z roku 2013) je v našem právním řádu upravena dohoda o výkonu pěstounské péče. Tato dohoda v sobě obsahuje mimo jiné detaily vztahující se k právům a povinnostem pěstounů. Dohody o výkonu pěstounské péče musejí být v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte včetně přihlídnutí k zájmům a individuálním potřebám dítěte i pečujících osob, či osob v evidenci. Osobou v evidenci se rozumí fyzická osoba, která je vedena ve zvláštní evidenci osob, které smějí vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. Osobou pečující rozumíme fyzickou osobu, která je odpovědná za výchovu dítěte, jenž:¹⁰² „je pěstounem; která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem a to po dobu, po které má nezaopatřené dítě nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte; je před rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhodnutím soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, a to po dobu trvání takové péče; je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje; má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem.“¹⁰³

Dohody jsou dle § 47b odst. 1 sepsány na základě návrhu obecního úřadu obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má trvalý pobyt osoba pečující (popř. osoba v evidenci).¹⁰⁴ Obvykle jsou dohody sepsány do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni prvního dítěte do

¹⁰⁰ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47a odst. 2. p. f) – h).

¹⁰¹ Tamtéž, § 47b, § 47c.

¹⁰² BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 31.

¹⁰³ Tamtéž, s. 31-32.

¹⁰⁴ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b odst. 1.

péče osoby pečující (popř. rozhodnutím o zařazení osoby v evidenci do evidence osob, kterým je umožněno vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu).¹⁰⁵ Právním osob pečujících (včetně osob v evidenci) je možnost vypovědět dohodu o výkonu pěstounské péče bez udání důvodu.¹⁰⁶ Dle zákona o SPOD v § 47b odst. 6 „osoba pečující nebo osoba v evidenci uzavírá jedinou dohodu o výkonu pěstounské péče bez ohledu na počet svěřených dětí.“¹⁰⁷

3.4.4. Umístění dítěte do příbuzenské péče

V souvislosti s příbuzenskou pěstounskou péčí v ČR je příbuznému umožněno podat návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče (popř. péče jiné osoby) přímo k soudu. Soud při svěřeni dítěte zpravila dává přednost příbuznému dítěte, či osobě dítěti blízké (vymezené v z. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 22 odst. 1).¹⁰⁸

V příbuzenské pěstounské péči příbuzní dítěte neprocházejí tzv. procesem zprostředkování (jako např. v případech péče cizí osobou). V situaci příbuzných jsou podmínky pro péči o dítě hodnoceny přímo příslušným soudem. Vzhledem k předpokladům pro umístění dítěte do péče příbuzných musí pečující osoba poskytovat záruky řádné péče, mít bydliště na území ČR včetně souhlasu se svěřením dítěte do péče. Povinností soudu je rozhodovat v těchto případech vždy individuálně. Soud musí zohlednit vazby dítěte na příbuzného s ohledem na **nejlepší zájem dítěte**. V pravomoci soudu je rovněž vyžádat si různé podklady od příslušných institucí, jako např. zprávy o ekonomických, či sociálních poměrech příbuzného, zdravotní stav příbuzného, možnosti rodičů platit výživné, aj. Do příbuzenské péče může být dítě umístěno také prostřednictvím tzv. předběžného opatření, tj. podle předběžných úprav poměrů dítěte (v případě příbuzenské péče se jedná o formu náhlého umístění dítěte k příbuzným).¹⁰⁹

Vzhledem k dané problematice může být situace dítěte natolik obtížná, že „soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení

¹⁰⁵ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b odst. 2.

¹⁰⁶ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 32.

¹⁰⁷ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b odst. 6.

¹⁰⁸ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 9.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 9-10.

označí.¹¹⁰ K předběžnému opatření se sociální pracovníci příslušných obecních úřadů uchylují zejména tehdy, pokud se dítě nachází bez jakékoliv péče nebo může dojít k ohrožení jeho zdraví, života, zdravého vývoje nebo dokonce smrti. Právě v těchto situacích mají především obecní úřady povinnost (dle zákona o SPOD, § 15) poskytnout dítěti okamžitou pomoc. Při zajištění této neodkladné péče je žádoucí dát přednost příbuznému dítěti. Obecní úřad o těchto okolnostech musí neodkladně informovat obecní úřad obce s rozšířenou působností (tj. OSPOD), jehož úkolem je posoudit, zda se opatření shoduje se situací, v níž se dítě nachází (tj. zhodnotí, zda je opatření vyhovující, zda je dítě adekvátně zabezpečeno, popř. zda je nutné uchýlit se k dalšímu opatření).¹¹¹ V takovýchto případech soud musí rozhodnout nejpozději do 24 hodin od podání návrhu ze strany OSPOD. Příbuzní jsou tak často postaveni před nelehkou situací v tom smyslu, aby co nejrychleji učinili rozhodnutí, zda dítě přijmou do své péče, či nikoliv. Pokud nastala situace nevyžaduje nutnost využít předběžného opatření (opatření krizového a časově omezeného), může být vhodným předpokladem pro umístění dítěte do příbuzenské pěstounské péče případová, či rodinná konference. Prostřednictvím těchto konferencí je možné se na danou situaci podívat z více úhlů pohledu s možností ponechat příbuzným čas na promyšlení jejich rozhodnutí ohledně převzetí dítěte do jejich péče.¹¹² V souvislosti s předpokladem umístění dítěte do příbuzenské péče existují tzv. kritéria pro rozhodování.¹¹³

3.4.5. Přínosy a rizika při umístění dítěte do příbuzenské péče

Při umístění dítěte do příbuzenské péče můžeme téměř vždy spatřit určité neshody mezi přínosy a riziky. Domnívám se proto, že je důležité vnímat jednotlivé případy vždy individuálně a s citlivým přístupem.

Příbuzenská pěstounská péče má svá určitá specifika. Matějček uvádí, že: „u pěstounské péče vykonávané prarodiči bývá někdy problém spíše v přemíře lásky a shovívavosti než v jejím nedostatku.“¹¹⁴ Kolouchová v závislosti na dlouholetých praktických zkušenostech dochází k odhalení, že příbuzní dítěte (tj. nejčastěji babička a dědeček) v pozici pěstounů bývají mnohdy méně

¹¹⁰ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, § 452.

¹¹¹ NOVOTNÁ, V. FEJT, V. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 100.

¹¹² Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 10.

¹¹³ Tamtéž, s. 15-19.

¹¹⁴ GABRIEL, Z., NOVÁK T., Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči, s. 48.

ochotni zajistit svěřenému dítěti odbornou pomoc (tam, kde je ji zapotřebí). Je pro ně poměrně obtížné přijmout pomoc, či nabýt nových zkušeností od pěstounů (včetně svépomocných sdružení), kteří v této problematice již mají určitou praxi. Způsob myšlení příbuzných se tak někdy může blížit spíše mentalitě osvojitelů.¹¹⁵

Pokud budeme hovořit o přínosech a rizicích umístění dítěte do příbuzenské péče je důležité uvědomit si, kdo tuto péči vykonává. Jiný postoj k výchově může zaujmout babička, které je 45 let (kde s manželem oba pracují) a jiný babička, které je 65 let (vdova, nemocná). Při práci s pěstounskými rodinami je proto velmi důležitý individuální způsob práce.¹¹⁶

Mezi **přínosy** umístění dítěte do péče příbuzných můžeme zařadit **navázání dlouhodobého vztahu mezi dítětem a příbuzným**. Výhoda spočívá v tom, že dítě již příbuzného zná, něco s ním již prožilo. Je zde tedy předpoklad, že mezi příbuzným a dítětem již existuje určité citové pouto. To může pomoci usnadnit dítěti přechod z péče rodičů do péče příbuzného. Pocit důvěry a bezpečí spatřený v příbuzném může sehrát velkou roli. Jedním z dalších přínosů je **znalost a stálost prostředí**. Pokud dítě prostředí příbuzného (např. byt, či dům) zná, nemusí pro něj přechod do toho místa být tolik stresující (jako např. při umístění do ústavu). V takovémto prostředí jsou pro lepší aklimatizaci dítěte důležité i zdánlivé maličkosti, jako např. vůně peřin nebo stravy. Pro dítě je přínosem také to, že zná okolní prostředí pečující osoby a nemusí být tolik ve strachu z poznávání něčeho nového. Dalšími přínosy při umístění dítěte do péče příbuzných může být **stálost širších vztahů** (např. pokud příbuzní žijí ve stejném kraji jako dítě, nemusí dojít k zprerhání vztahů mezi kamarády, příbuznými, sousedy, atd.) Nemusí rovněž dojít ke změně školy, což opět eliminuje zátěž vyvíjenou na dítě prostřednictvím změn. V mnoha případech může dojít k zachování rodinné identity (např. historie rodiny, rodinné fotografie včetně zachování kontaktu s příbuznými). Důležité je, že i přes těžkosti nastalé situace je dítě i nadále členem vlastní rodiny a tudíž ví, kam patří. Tento stav je však jakýmsi pomyslným ideálem, neboť ne vždy je toto možné zachovat. Za jeden z dalších přínosů příbuzenství můžeme v neposlední řadě označit **zachování vztahu s vlastním rodičem**. V závislosti na individuální situaci rodiny včetně postoje příbuzného k příčině odloučení dítěte od jeho rodičů tato výhoda může, ale i nemusí být zachována. Často dochází

¹¹⁵ GABRIEL, Z., NOVÁK T., Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči, s. 48.

¹¹⁶ NOŽÍŘOVÁ, J. Náhradní rodinná péče, s. 17.

k tomu, že dítě v kontaktu se svými rodiči skutečně je. V budoucnu tak může dojít k posilování těchto vazeb, což je v mnoha ohledech žádoucí. V opačném případě, kdy šance návratu dítěte do jeho původní rodiny není příliš velká, může být tento vztah předpokladem pro následné smíření, aj.¹¹⁷

Mezi možná **rizika** při umístění dítěte do péče příbuzných můžeme zařadit **opakování nevhodné péče zajišťované prarodiči**. V situacích svěřeni dítěte do péče příbuzných se neprovádí odborné hodnocení jejich schopností, či podmínek pro péči včetně podstoupení odborné přípravy. Může tak nastat riziko, že příbuzní měli v minulosti problémy s výchovou svých vlastních potomků, přičemž tyto chyby mohou promítnout do výchovy svěřeného dítěte. Tyto skutečnosti však sociální pracovník mnohdy odhaluje později, např. po navození důvěry mezi ním a prarodičem. To, že si je svých selhání (týkajících se výchovy) v minulosti příbuzný vědom, může napomoci tomu, aby se toto již neopakovalo (např. tím, že vyhledá odbornou pomoc).¹¹⁸

Jedním z dalších rizik mohou být **nedostatečné výchovné schopnosti příbuzných**. Ty se v mnohém shodují s předchozím rizikem. Může se jednat o situace, kde příbuzný nepochází z příliš podnětného prostředí (měl problémy s výchovou vlastních dětí), či má nižší rozumové schopnosti (ty mohou, ale i nemusejí znamenat nižší výchovné schopnosti). Je důležité, aby příbuzný byl schopen dítěti, jež má ve své péči poskytnout nejen pomoc ve vzdělávacím procesu (např. návyk učit se, plnit školní povinnosti), ale i naučit dítě výchově (např. úcty, hodnotám, ohleduplnosti).¹¹⁹ Riziko nedostatečných výchovných schopností může také souviset s vyšším věkem pěstounů – prarodičů (včetně jejich nedostatku síly a zdraví). Prarodiče se mohou snažit vychovávat svěřené dítě tak, jak nejlépe dokáží. K určitému nepochopení ale může dojít vzhledem k zhoršené schopnosti porozumění v rámci velkého mezigeneračního rozdílu (např. odlišné názory, moderní vymoženosti, aj). V souvislosti s tímto může být pro dítě obtížně vidět ve svých pečovateli určitý identifikační vzor.¹²⁰

Jedním z dalších rizik v rámci příbuzenské pěstounské péče může být tzv. **příbuzný v krizi**. V důsledku těžké rodinné tragédie, je dítě umístěno mimo péči rodičů. Příbuzný se tak může nacházet v krizi a potřebovat pomoc se s touto situací vyrovnat. Zejména u prarodičů se mohou objevit pocity viny

¹¹⁷ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 10-11.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 10-12.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 12.

¹²⁰ GABRIEL, Z., NOVÁK T., Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči, s. 49.

a vlastního selhání, jež mohou vyústit až v osobní krizi. V důsledku toho, nemusí být dítěti věnována dostatečná pozornost. Pokud je však rodině poskytnuta dostatečná opora, může se jednat o záležitost dočasnou, kterou příbuzný dokáže překonat a o svěřené děti se bude umět náležitě postarat.¹²¹

Za jedny z velmi častých rizik můžeme považovat také **narušené vztahy v rodině**. Ty se mohou projevit na straně jedné až v extrémním postoji prarodičů k rodičům (např. prarodiče mají sklony nepřiměřeně bránit dítě před jeho rodiči včetně tendence bránit rodičům v kontaktu s dítětem) a na straně druhé, v přehlížení nepříznivého vlivu rodiče na dítě (kdy mají prarodiče naopak tendence přehlížet a omlouvat nezáměr rodičů o své dítě, či mohou mít sklony nutit dítě projevovat určitou náklonost vůči rodičům). Narušené vztahy v rodině mohou v dítěti vzbudit pocity viny, např. že ono samo je důvodem narušených vztahů, odcizení, aj.¹²²

Sociální pracovníce OSPOD Olomouc spatřují přínosy a rizika při umístění dítěte do příbuzenské péče zejména v tom, že:

SP1: Pracovnice spatřuje rozdíl mezi příbuzenskou pěstounskou péčí a zprostředkovanou pěstounskou péčí zejména v tom, že každý pěstoun vstupuje do pěstounské péče s jinou motivací. Pomoc tzv. zprostředkovaných pěstounů je zamýšlena již dlouhodobě, zatímco příbuzní pěstouni se často musejí srovnat s tím, že v jejich vlastní rodině něco nevyšlo (tuto formu péče by si za normálních okolností nezvolili). Pracovnice spatřuje přínos při umístění dítěte do péče k příbuzným v tom, že je dítě umístěno do prostředí a k lidem, které zná (popř. může být umístěno ve stejném městě, může navštěvovat stejnou školu). Pracovnice uvádí, že ze začátku může být pro dítě lepší, když z umístění k příbuzným nemusí mít takový strach. Nicméně postupem doby se může projevit určitý strach spojený např. s tím, že babička může onemocnět, či umřít a děti zůstanou samy. Z těchto samých důvodů mohou mít strach i samotní příbuzní pěstouni. Pro samotné dítě je traumatem již skutečnost, že rodič musel selhat a že se nastalá situace řeší (včetně skutečnosti, že si prošlo něčím hodně špatným). Rizika u pěstounů prarodičů spatřuje sociální pracovníce zejména ve vyšším věku, zhoršeném zdravotním stavu, generačním odstupem, možnosti opakování stejných výchovných chyb, nebo obavy ze vzdělávání, či z navštívení odborné pomoci.

¹²¹ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 13.

¹²² GABRIEL, Z., NOVÁK T., Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči, s. 48-49.

SP2: Sděluje, že prarodiče často dlouhodobě úzkostlivě prožívají selhání svých dětí. I přes to, že navštěvují různé semináře a vzdělávají se, často v nich zůstávají otázky typu, např. proč jejich dcera selhala, začala fetovat, atd. Pečující prarodiče jsou často hodně úzkostliví, mají sklony se za nastalou situaci obviňovat (někteří však mají zcela opačný pohled). Sociální pracovníce uvádí, že záleží hodně na sociální inteligenci pěstounů včetně jejich přístupu (např. v rámci vzdělávání, zda jsou pro toto otevření, nebo si to jen odsedí). Dítě svěřené do péče příbuzných by mělo mít dobré povědomí o svých biologických rodičích, což však někdy s ohledem na negativní postoj prarodičů k biologickým rodičům může být problém. V současné době příbuzní musejí projít psychologickým posudkem (tj. pohovor s psychologem). Ve většině případů však dle pracovníce takováto vyšetření dopadnou dobře.

SP1: Dle pracovníce je součástí tzv. individuálního plánu ochrany dítěte mimo jiné i podporovat všestranně zdravou identitu dítěte, kde součástí této identity jsou i biologické vazby (např. kontakt s rodiči, se sourozenci). Pracovníce se však domnívá, že je to mnohdy obtížné s ohledem na skutečnost, že dítě v pěstounské péči prošlo vždy nějakým traumatem a nikdy nevíme, s jakými následky (např. porucha attachmentu).¹²³

3.4.6. Shrnutí

Jak je patrné z výše uvedeného, problematika příbuzenské pěstounské péče je v mnoha ohledech složitější, než by se na první pohled mohlo zdát. Domnívám se, že je pozitivní, že zákonodárce v daném jevu upřednostňuje péči příbuzných před umístěním dítěte do ústavní péče včetně zohlednění nejlepšího zájmu dítěte. V následující kapitole, jež považuji spolu s předchozí za stěžejní mé práce, čtenáři přiblížím orgán sociálně-právní ochrany dětí při doprovázení příbuzenské pěstounské péče.

¹²³ Konzultace se sociálními pracovníci OSPOD, oddělení péče o rodinu a děti, Olomouc. 1. 4. 2015.

4. OSPOD při doprovázení příbuzenské pěstounské péče

„Kdo chce, hledá způsoby. Kdo nechce, hledá důvody.“

Lidové přísloví

Kapitolu „OSPOD při doprovázení příbuzenské pěstounské péče“ považuji spolu s předchozí za stěžejní část mé práce. V této kapitole se čtenáři pokusím přiblížit, jakou úlohu sehrává (popř. jak spolupracuje) OSPOD při práci s pěstouny v příbuzenské pěstounské péči včetně jeho možných kompetencí v dané problematice, což je zároveň i cílem mé práce. Dotknu se jak práce s příbuznými před svěřením dítěte do jejich péče, tak také po svěřením do jejich péče. Přesto, že je tato práce pojatá především teoreticky, pro úplnost jsem se rozhodla začlenit do své práce praktické poznatky sociálních pracovníků OSPOD Olomouc, které budou doplňovat teoretické poznatky z praxe.

4.1. Práce s příbuzným, dítětem a biologickým rodičem před možným přijetím do pěstounské péče

Při práci s příbuznými, rodiči, či dítětem je úloha sociálního pracovníka OSPOD vnímána jako klíčová (např. při snaze o obnovu narušených funkcí rodiny, eliminování traumatu dítěte při jeho umístění do nové rodiny, nebo umožnění kontaktu dítěte s biologickou rodinou, atd.).¹²⁴

Příbuzní potřebují v procesu možného přijetí dítěte do rodiny zejména podporu, pochopení, ocenění a trpělivost, včetně nabídky pomoci ze strany pracovníků OSPOD. Povinností pracovníků OSPOD je v případě ohrožení dítěte a jeho následném důvodném odebrání zabezpečit možnost příbuzným o dítě pečovat. Příbuzní jsou často svědky sociálního šetření v rodině, popř. samotný úřad navštěvují za účelem oznámení, že rodiče o své děti řádně nepečují a žádají tedy pracovníky OSPOD o pomoc. Při rozhovoru s příbuznými je proto důležité zhodnotit jejich schopnosti, ale i nedostatky (včetně možností jejich kompenzací). Příbuzní potřebují pomoc se v dané situaci zorientovat. Před potencionálním přijetím dítěte je proto důležité

¹²⁴ MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K., Rodina a dítě, s. 83.

příbuzné informovat i o službách pro pěstounské rodiny (např. vzdělávání, vzájemné sdílení se s ostatními pěstouny).¹²⁵

Pro **dítě** představuje měnící se prostředí vždy vstup do neznáma. Při práci s dítětem je proto důležité vědět o jeho návycích, rituálech, atd., které jeho adaptaci do nového prostředí mohou pomoci usnadnit.¹²⁶ Na rozdíl od situace, kde příbuzný zvažuje, zda dítě do své péče převezme, či nikoliv, dítě se stává příjemcem tohoto rozhodnutí. Ztrácí své biologického rodiče, je tak donuceno se vyrovnat s rozhodnutím svého nového pečovatele včetně změn s tímto souvisejícím (např. změna bydliště).¹²⁷ Při práci s takovýmto dítětem je proto vhodné využít odbornou péči (např. psychologickou, psychoterapeutickou). Dítě by mělo rozumět tomu, co se kolem něho děje (tj. srozumitelně by s ním mělo být hovořeno, např. o dalších plánovaných krocích pomoci). Přesto že předávání pravdivých informací přísluší rodině, sociální pracovník OSPOD může rodině dát radu, jakým způsobem a kdy je vhodné s dítětem o takovéto situaci hovořit včetně toho, co si počít s reakcí dítěte.¹²⁸

V případě, kdy se ani po intenzivní sociální práci s rodinou nepodařilo pracovníkům OSPOD (včetně dalších odborníků, popř. širšího okolí) nastalou situaci zlepšit (dochází k odejmutí dítěte z péče rodičů), je důležité pracovat s rodiči i nadále. Na **rodiče** by nemělo být nahlíženo jako na viníky. Tím, že se s biologickými rodiči i nadále pracuje, v podstatě nepřímo pomáháme samotnému dítěti. V případě potencionálního přemístění dítěte do jiného výchovného prostředí by rodič měl být informován o tom, kde bude jeho dítě umístěno, kdy bude možné dítě navštívit (včetně podmínek tohoto shledání), popř. jakým způsobem může dítě kontaktovat, či jakým směrem se bude nejspíše nastalá situace ubírat.¹²⁹

Sociální pracovníce OSPOD Olomouc považují za důležité při práci s příbuzným, dítětem a biologickým rodičem před možným přijetím do pěstounské péče:

SP1: Pracovnice sděluje, že odebrání dítěte z rodiny předchází především sociální práce s rodinou, tj. sanace rodiny. Jsou situace, kde se objevují varovné signály, že v rodině něco nefunguje. Pracovnice se tedy snaží rodině

¹²⁵ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 28.

¹²⁶ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 30.

¹²⁷ UHLÍŘOVÁ, V. a kol. Dítě ve výchově příbuzných, s. 15-16.

¹²⁸ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 28-30.

¹²⁹ Tamtéž, s. 30-31.

pomoci, popř. se snaží zajistit někoho, kdo by se sanací rodiny pomohl (např. podpořil biologické rodiče se zvládnutím nastalé situace). Snahou je vést biologické rodiče tak, aby od nich dítě nemuselo odcházet.

SP2: Pracovnice uvádí, že však nastávají i situace, kdy pracovnice OSPOD rodinu nezná a dítě je natolik ohroženo, že pracovníci OSPOD musí reagovat okamžitě (např. podat návrh k soudu na předběžné opatření). I v těchto případech musí být pracovnice OSPOD v kontaktu s biologickou rodinou (biologickými rodiči) a zároveň musí pomoci také příbuzným pěstounům (např. aby tuto situaci vnímali jako přechodnou a zároveň aby se snažili vrátit dítě do své biologické rodiny).¹³⁰

4.2. Vybrané kompetence OSPOD při práci s pěstouny před svěřením dítěte do jejich péče

Jak již bylo zmíněno výše, OSPOD, resp. sociální pracovník tohoto orgánu sehrává v celém procesu příbuzenské pěstounské péče jednu z nejdůležitějších rolí včetně odpovědnosti za ni.¹³¹ Pro zajištění účinného poskytování sociálně-právní ochrany v oblasti náhradní rodinné péče jsou pro pracovníky OSPOD zásadní také tzv. standardy kvality sociálně-právní ochrany (účinné od 1. 1. 2013).¹³²

Pravomocí OSPOD je spravovat a koordinovat nezbytnou podporu a pomoc dítěti, jeho rodině včetně pečujících příbuzných. **Role OSPOD** v příbuzenské pěstounské péči **před umístěním dítěte** zahrnuje především:

- úlohu poradenskou a informační
- vyhodnocení situace dítěte a rodiny
- vypracování tzv. IPOD (tj. individuálního plánu ochrany dítěte)
- pořádání případových konferencí
- podávání návrhu k soudu ohledně péče o dítě (včetně zastupování zájmů dítěte během soudního řízení jako tzv. opatrovník)
- zabezpečení možnosti širší rodině pečovat o dítě včetně přípravy příbuzných na takovou formu péče
- provádění sociálního šetření a kontroly poměrů dítěte

¹³⁰ Konzultace se sociálními pracovníky OSPOD, oddělení péče o rodinu a děti, Olomouc. 1. 4. 2015.

¹³¹ MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K., Rodina a dítě, s. 83.

¹³² Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

- nabídnout podporu prostřednictvím nabídky služeb včetně možnosti využití odborné pomoci (v pravomoci OSPOD je možnost uložit rodiči povinnost tuto pomoc využít).¹³³

4.2.1. Role informační a poradenská

Jedním ze základních pilířů SPOD, je snaha o prevenci vzniku problému a jeho narůstání, pokud se jedná o výchovu dítěte a péči o ně. Velký význam má v tomto směru právě úloha poradenská a preventivní vykonávaná pracovníky OSPOD (např. pomáhá příbuznému nacházet odpovědi na otázky, týkají se dané problematiky, možnosti pomoci včetně návazných služeb, aj.).¹³⁴

Sociální pracovník OSPOD by měl být schopen poskytnout adekvátní poradenství v dané problematice. Poradenství jako takové můžeme obecně definovat jako určité profesionální vedení daného jedince, při kterém využíváme psychologických poznatků. Sociální poradenství můžeme dělit na základní (např. informace o službách, jež mohou vyřešit nebo zmírnit tíživou situaci klienta) a odborné (např. poskytnutí přímé pomoci pro vyřešení klientova problému). Sociální pracovník OSPOD tak během práce s rodinou v příbuzenské pěstounské péči může prostřednictvím sociálního poradenství využít osobního rozhovoru s příbuzným, dítětem, či jeho rodičem, popř. jiných metodik a technik, pomocí nichž může zjistit zájem a schopnosti klienta nebo jiné potřebné informace. Během poradenského procesu se sociální pracovník OSPOD mimo jiné snaží vybudovat důvěru klienta (příbuzného, dítěte, rodiče) k němu.¹³⁵

Poradenská práce pracovníků OSPOD je upravena zákonem o SPOD, především v § 10, § 11, § 12 tohoto zákona.¹³⁶

Krajské úřady (ve vztahu k OSPOD) poskytují zejména metodickou činnost pro obecní úřady a obecní úřady obce s rozšířenou působností při poskytování SPOD. Krajské úřady se na procesu zprostředkování pěstounské péče významně podílejí (např. vedou evidenci dětí dle §19a odst. 1 zákona o SPOD, či evidenci žadatelů pěstounů dle § 22 zákona o SPOD). Poradenská činnost obecního úřadu obce s rozšířenou působností je dle SPOD velmi rozsáhlá a je stanovena taxativním výčtem (zejména v § 11, § 12 zákona o SPOD).¹³⁷

¹³³ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 32-33.

¹³⁴ MOJŽÍŠOVÁ, A. Kapitoly sociální práce v praxi, s. 46.

¹³⁵ Tamtéž, s. 14-15.

¹³⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 10-12.

¹³⁷ VYSKOČIL, F., Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice, s. 16-17.

4.2.2. Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny

Kompetencí OSPOD je v souvislosti s problematikou příbuzenské péče rovněž realizování sociální diagnostiky prostřednictvím komplexní vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny (na základě kterého jsou pak realizována konkrétní opatření) včetně vypracování individuálního plánu ochrany dítěte, tzv. IPOD.¹³⁸

Prostřednictvím vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny sociální pracovník OSPOD mapuje všechny potřeby a poměry dítěte a rodiny (na základě zmapovaných podmínek se následně sestaví IPOD). Komplexní vyhodnocení situace vychází z individuálního přístupu k dítěti a je prováděno na základě vyhodnocování situace dítěte, která obsahuje¹³⁹, např. „*zjištění míry ohrožení práv a zájmů dítěte, vymezení sociálních, zdravotních nebo jiných rizik, kterým je dítě vystaveno, posouzení úrovně tělesného a duševního vývoje dítěte s ohledem na věk dítěte,...*“¹⁴⁰ Dále se realizuje na základě vyhodnocování poměrů a podmínek rodiny (např. rozbor příčin krize v rodině, analýza situace rodiny a rodinného prostředí) a širšího rodinného prostředí (např. zajištění možností v širší rodině, včetně ekonomických, vztahových a jiných sociálních možností a jejich využitelnosti pro rodinu).¹⁴¹

4.2.3. Individuální plán ochrany dítěte

Individuální plán ochrany dítěte, tzv. IPOD, je významným nástrojem a jednou z metod při řešení situace dítěte. Možnost pomoci dítěti (jež se může ocitnout v péči příbuzných) spočívá v rámci činnosti OSPOD především v postupech, které jsou v souladu s tímto plánem realizovány dle stanovených cílů.¹⁴² Na základě zpracovaného vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny (včetně posouzení, zda se jedná o dítě uvedené v § 6 zákona o SPOD) je obecní úřad obce s rozšířenou působností povinen zpracovat tzv. IPOD, který dle novely zákona o SPOD¹⁴³: „*vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině a k posílení funkcí rodiny*

¹³⁸ Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, § 1, § 2.

¹³⁹ Tamtéž, § 1.

¹⁴⁰ Tamtéž, § 1.

¹⁴¹ Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, § 1.

¹⁴² Informace k vybraným ustanovením z. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění z. č. 401/2012 Sb., k 21. 12. 2012. [online]. [cit. 2015-03-17].

¹⁴³ Zákon č. 359/1999Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 10 odst. 3.

*a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dítětem a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny.*¹⁴⁴

Vypracovávat IPOD je OSPOD povinen zejména dle zákona o SPOD § 10 odst. 3 písm. d) a dle § 2 vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o SPOD.

IPOD umožňuje strukturovaný proces práce na případu klienta, nejedná se tedy pouze o jednorázový úkon. Zákon o SPOD, dává za povinnost pracovníkům OSPOD zpracovat v indikovaných případech IPOD do jednoho měsíce od začátku poskytování SPOD (tj. dětí, spadajících do § 6 zákona o SPOD). Neznamená to však, že do tohoto termínu musí být IPOD kompletně vytvořen (zpracování IPOD se odvíjí od daného případu). IPOD se pravidelně aktualizuje (dle § 10 odst. 5 písm. c) zákona o SPOD) a kontroluje. Prostřednictvím IPOD je dítěti přidělena tzv. klíčová osoba, tj. sociální pracovník OSPOD. Individuálním plánem ochrany dítěte se řídí i další subjekty, pro které je IPOD závazný (např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc). S IPODem jsou významně propojeny také dohody o výkonu pěstounské péče. Ty musejí být v souladu jak s rozhodnutím soudu o svěření dítěte do péče jiné osoby (např. příbuzný), tak s IPODem.¹⁴⁵

4.2.4. Sociální šetření

Návštěvy v rodinách mají klíčový význam a jsou nepostradatelnou součástí komplexního hodnocení v rodině. Komplexním hodnocením rodiny sociální pracovník OSPOD zjišťuje, v jakém prostředí se dítě nachází, či jak daná domácnost zajišťuje jeho potřeby (zda a jak jsou naplňovány). Snaží se tak v čas odhalit možná rizika, jež mohou dítě v domácím prostředí ohrožovat (např. zda je prostředí pro dítě dostatečně podnětné, hygienicky nezávadné, nebo zda je domácnost patřičně vybavena) a vhodným způsobem usiluje o nápravu zjištěných nedostatků. V neposlední řadě napomáhá sociální šetření k budování dobrého vztahu mezi rodinou a příslušným sociálním pracovníkem. Právě na základě tohoto vztahu může být rodina podporována k získávání nových zkušeností a dovedností. Sociální šetření může být prováděno i bez ohlášení, může být jednorázové nebo opakované, popř. nahodilé nebo

¹⁴⁴ Zákon č. 359/1999Sb., o sociálně-právní ochraně dětí § 10 odst. 3. písm. d).

¹⁴⁵ Informace k vybraným ustanovením z. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění z. č. 401/2012 Sb., k 21. 12. 2012. [online]. [cit. 2015-03-17].

pravidelné. Jedná se o formu určité kontroly a pomoci (např. sociální poradenství).¹⁴⁶

Sociální šetření v problematice příbuzenské pěstounské péče je nezbytnou součástí celistvého hodnocení jak situace samotného dítěte, tak jeho rodiny. Sociální šetření je významným nástrojem sociální práce, přičemž v rámci činnosti OSPOD, je realizováno sociálním pracovníkem před okamžikem, než je vypracován tzv. IPOD, ale i po něm (následným šetřením). Sociální pracovník OSPOD během návštěvy v rodině vstupuje do jejího prostoru jak v roli profesionála, tak návštěvníka. Je důležité, aby byl schopen srozumitelně vysvětlit smysl služeb, roli pomáhajícího (včetně toho, aby byl schopen udržet přijatelné hranice ve vztahu ke svým klientům).¹⁴⁷

Sociální šetření souvisí s více zákony, např.: z. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod; z. č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte; z. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách či z. č. 359/1999 Sb., o sociální právní ochraně dětí (§ 52 odst. 2, § 53 odst. 2 a 3).

Pracovník OSPOD má v problematice příbuzenské pěstounské péče zejména koordinační pozici. V jeho kompetenci je tedy i přizvat k řešení nastalé situace vhodnou **sociální službu**, která by se podílela na spolupráci s rodinou, popř. může zužitkovat to, že rodina doprovázející službu již má, včetně pracovníka který je na rodinu a dítě navázán (tj. pracovník OSPOD může pokračovat v započaté spolupráci). V případě, že rodina s žádnou takovouto sociální službou v kontaktu není, může jí být pracovníkem OSPOD doporučena s ohledem na naplňování IPOD, popř. v rámci případové konference (kde je snahou rodině a dítěti vytvořit plán pomoci). K řešení nastalé situace může přispět rovněž tzv. **pověřená osoba** (např. nezisková organizace), která je ze zákona o SPOD povinna pomoci naplnit práva a povinnosti příbuzného v postavení osoby pečující, např. právo na odbornou pomoc, odlehčovací služby, zabezpečit bezplatné vzdělání pěstounů, aj. V její kompetenci je rovněž pořádání aktivit cílených na pečující příbuzné. V kompetenci pracovníka OSPOD je rovněž informovat pečující příbuzné (včetně rodiny) i o nabídce dalších služeb, jako např. psychiatr, psycholog, volnočasové aktivity, aj.¹⁴⁸

¹⁴⁶ PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, s. 91-95.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 91-92.

¹⁴⁸ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 33-39.

Sociální pracovníce OSPOD Olomouc se k práci s pěstouny před svěřením dítěte do jejich péče vyjadřují tak, že:

SP2: Sděluje, že kompetence OSPOD se liší podle toho, kde mají příbuzní pěstouni uzavřenou dohodu o výkonu příbuzenské pěstounské péče. OSPOD jako takový má na starost všechny pěstouny, ale pouze s některými pěstounskými rodinami má uzavřenou dohodu. Na každou dohodu o výkonu pěstounské péče stát poskytuje dotaci 48 000 Kč. Pěstounská rodina má tedy na výběr uzavřít dohodu buď s OSPOD (jakožto úřadem) nebo si vybere z nabídky doprovázejících organizací oprávněných dohodu s nimi sepsat (v tomto případě je povinností OSPOD provádět sociální šetření v rodině jednou za půl roku, spolupracovat s doprovázející organizací včetně psaní zpráv na soud). V případě, že má pěstounská rodina uzavřenou dohodu s OSPOD, sociální pracovníce OSPOD pomáhá pěstounům naplňovat jejich práva a povinnosti dle dohody. Pomoc se může mírně lišit v rámci jednotlivých OSPODů. OSPOD v Olomouci (v rámci pěstounů, se kterými má uzavřenou dohodu) jednotlivé služby nakupuje z peněz určených pro pěstounskou rodinu, např. vzdělávání. V tomto případě je v rámci dohody o výkonu pěstounské péče povinností OSPOD docházet do rodiny jednou za dva měsíce. Povinnost uzavírat tyto dohody vznikla v roce 2013. Pracovnice sděluje, že druhá varianta (tj. sepsání dohody u doprovázející organizace) se jí jeví jako schůdnější jak pro samotný OSPOD (ke kterému mají pěstouni často ambivalentní vztah – tedy v jeho kompetenci je nejen pomoc ale i řešení problémů s možností využití sankčních postihů), tak pro samotné klienty (kdy přístup klientů k neziskové organizaci je mnohdy otevřenější, mají v ní často větší důvěru).

SP1: Sděluje, že i při návštěvě rodiny, jsou klienti mimo jiné kontrolováni. Sociální pracovníce se společně s klienty snaží hledat řešení, doprovázet je a vést. V případě, že OSPOD uzavírá s příbuznými pěstouny dohodu, je jeho povinností vyhodnotit situaci dítěte a jeho rodiny, včetně vypracování tzv. IPOD (ten by měl obsahovat vše, co by mělo být splněno, na čem by se mělo pracovat včetně podpory identity dítěte, či potřebě pomoci rodině s odbornou péčí, kontakty s rodiči, apod.). Povinností sociálního pracovníka OSPOD je stanovit IPOD poté, kdy se jedná o dítě ohrožené (dle §6 zákona o SPOD). Pracovnice při práci s pěstouny spatřuje určitou nevýhodu v tom, že veškeré služby musí OSPOD nakupovat, neboť nemá časový prostor je vytvářet, popř.

nabízet. Rovněž odborná pomoc např. psychologa by byla pro OSPOD přínosem, bohužel jeho přítomnost na OSPOD není vždy samozřejmostí.¹⁴⁹

4.3. Vybrané kompetence OSPOD při práci s pěstouny po svěřením dítěte do jejich péče

V souvislosti s novelou zákona o SPOD z roku 2013 vznikl pečujícím příbuzným nárok na podpurné a odborné služby. Nárok na tyto služby mají v případě, že mají postavení osoby pečující včetně toho, že je s nimi uzavřena dohoda o výkonu pěstounské péče. V ostatních případech mají pečující příbuzní možnost využít nabídky pomoci sociální služby. S pečujícími příbuznými dochází v rámci spolupráce s OSPOD k sjednání určitého typu zakázky (tj. typu spolupráce). Pečující příbuzné (včetně rodiny) je důležité do procesu spolupráce zapojit jako aktivní činitele. Na základě toho, je vhodné vytvořit dvojí zakázku – tj. zakázku na principu pomoci a kompenzace.¹⁵⁰

Prostřednictvím zakázky na **principu pomoci** příbuzný oznamuje doprovázejícímu pracovníkovi jak své potřeby (např. pomoc s řešením komplikované finanční situace, kdy je příbuznému poskytnuto poradenství, pomoc s vyplněním formulářů žádostí o dávky, atd.) tak může pracovníkovi naznačit špatné psychické rozpoložení, apod. Cíle stanovené v zakázce nejsou definitivní, v průběhu spolupráce se mohou dle potřeby měnit. Sociální pracovník OSPOD může nabídnout příbuzným včetně rodiny různé typy služeb (např. vzdělávání, poradenství). Prostřednictvím vhodně vedeného rozhovoru se může sociální pracovník OSPOD přiblížit k specifitějším potřebám příbuzného (např. poskytnout mu útěchu pomocí rozhovoru, či poradenství s výchovou dětí v určité situaci). Při postupném naplňování cílů tohoto typu zakázky, pečující příbuzní mnohdy získávají větší důvěru k samotnému pracovníkovi (i doprovázející organizaci), včetně podpory z jejich strany. Pozitivní zkušenosti je mohou posléze více motivovat k další spolupráci.¹⁵¹

Druhý typ zakázky je postaven na **principu kompenzace**, kdy se jedná spíše o potřeby pracovníků OSPOD (pomoc příbuzným prostřednictvím kontrolního mechanismu) v případech, kdy je důležité nahradit nedostatek vhodné péče o dítě jinou formou. Sjednat takovýto typ zakázky bývá mnohdy

¹⁴⁹ Konzultace se sociálními pracovníky OSPOD, oddělení péče o rodinu a děti, Olomouc. 1. 4. 2015.

¹⁵⁰ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 40.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 40-41.

náročné. Sociální pracovník OSPOD (včetně doprovázející organizace) v souvislosti se zjištěnými nedostatky v rodině může požadovat po pečujícím příbuzném, aby se na ně snažil reagovat, zároveň mu nabízí pomoc pro vyřešení nastalé situace. Tato zakázka reaguje na zmapování celé situace sociálním pracovníkem, přičemž měřítkem vyhodnocení je stav dítěte (vychází se z potřeb dítěte, nikoliv příbuzného). Tento typ zakázky definuje sociální pracovník OSPOD, který vychází z potřeby ochrany dítěte, které je zároveň partnerem a aktivním činitelem celé této změny.¹⁵²

Pečující příbuzní, potřebují tedy i nadále **všestrannou odbornou podporu** i po svěřením dětí do jejich péče, neboť mnohdy podstupují velkou fyzickou, psychickou ale i finanční zátěž. Je tedy důležité, aby sociální pracovník OSPOD byl schopen tuto pomoc podpořit tam, kde je jí zapotřebí, např.:¹⁵³

- „*umožnit sdílet zkušenosti a tím snížit tenzi a pocit osamění,*
- *poskytovat sociálně-právní poradenství,*
- *poskytovat cílené vzdělávání,*
- *umožnit práci s terapeutem dětí i prarodičů – terapii, rodinnou terapii,*
- *poskytovat terénní sociální práci, supervizi, odlehčující péči.*“¹⁵⁴

Přesto, že nastalá situace v rodině se může jevit jako tíživá pro obě zúčastněné strany, je důležité mít na paměti, že děti, které se ocitly v péči pěstounských rodin, mají i nadále právo na kontakt se svými biologickými rodiči.¹⁵⁵ Zákon o SPOD uvádí, že osoba pečující (včetně osoby v evidenci) mají v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost: „*udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak.*“¹⁵⁶

V rámci péče o rodinu po umístění dítěte do péče příbuzných je proto vhodné domluvit **dohodu o kontaktu dítěte s biologickými rodiči** (včetně stanovení určitých pravidel). Důležité je uvědomit si, že k sestavení této dohody nelze nikoho nutit, ani sociální pracovník OSPOD nemá tuto kompetenci. V pravomoci soudu je upravit, popř. omezit podmínky styku dítěte

¹⁵² Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 41-42.

¹⁵³ UHLÍŘOVÁ, V. a kol. Dítě ve výchově příbuzných, s. 52.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 52.

¹⁵⁵ ZEZULOVÁ, D. Pěstounská péče a adopce, s. 118.

¹⁵⁶ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 47a. odst. 2 písm. h).

s rodičem. Je tedy vhodné, aby se sociální pracovník OSPOD pokusil oběma stranám (tj. příbuznému i rodiči) vysvětlit, jak a v čem jim sjednání dohody může být přínosné včetně pozitivního efektu dohody pro samotné dítě. Je tedy důležité, aby sociální pracovník OSPOD dokázal vhodně namotivovat jak příbuzné, tak samotné rodiče k sepsání nejlépe písemné dohody. Dohoda má v tomto případě významnou roli jednak tím, že dochází k eliminaci případných nedorozumění, jednak tím, že je posilován vztah mezi rodičem a dítětem (je zde naděje návratu dítěte k jeho biologickým rodičům především tehdy, pokud jsou rodiče ke změně jejich života motivováni jejich vlastním potomkem). Dohoda mezi pečujícím příbuzným a rodičem se může měnit v závislosti na jejím dodržování včetně nevypočitatelných reakcí zúčastněných stran (např. u nemotivovaného příbuzného a rodiče je před sjednáním dohody někdy přínosné využít rodinné terapie pro ujasnění si vztahů mezi nimi).¹⁵⁷

Kontakt s biologickým rodičem v příbuzenské pěstounské péči bývá nejčastěji takový, že:

- *„Rodič před mnoha lety zemřel/odešel a nikdy se nevrátil. Ke kontaktu tedy nedochází.*
- *Rodič dítě navštěvuje nepravidelně a vždy po něm zbude citová spoušť.*
- *Rodič před mnoha lety odešel, nikdy se dítěti neozval a najednou se s ním chce vidět.*
- *Rodič před mnoha lety odešel, nikdy se dítěti neozval a dítě Vás požádá o vyhledání informací o něm a přeje si setkat se s ním.*
- *Rodič je ve vězení.*“¹⁵⁸

Při kontaktu dítěte s biologickými rodiči je pracovník OSPOD nápomocen sjednat výše zmíněnou dohodu, popř. pomáhá sepsat návrh na úpravu styku v případě těžkostí v rodině. Pokud má pracovník OSPOD s příbuzným uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče, měla by být jeho role při kontaktu intenzivnější (např. provádět úlohu koordinační, vyhodnocovat, atd. a to na základě domluvy s rodinou včetně ostatních zainteresovaných subjektů). V kompetenci OSPOD je rovněž prošetřovat, zda a jak probíhá soužití příbuzenské rodiny se svěřeným dítětem a jeho biologickými rodiči. V celém tomto procesu může být i nadále nápomocná jak **sociální služba** (např. aktivně pracuje s biologickým rodičem, spolupracuje s OSPOD,

¹⁵⁷ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 43.

¹⁵⁸ UHLÍŘOVÁ, V. a kol. Dítě ve výchově příbuzných, s. 40.

v případě absence dohody o pěstounské péči u příbuzných se snaží poskytnout podporu, aj.) tak **pověřená osoba** (která v rámci dohody o výkonu pěstounské péče poskytuje např. asistovaný kontakt, spolupracuje s OSPOD nebo je nápomocna příbuznému zvládat těžkosti spojené se svěřením dítěte do jejich péče).¹⁵⁹

V současné době v České republice postupně vznikají další sítě odborných služeb zaměřujících se na náhradní rodiny (včetně samotných dětí). Velkou míru těchto služeb zajišťují osoby pověřené k výkonu SPOD. Rovněž je podporován i rozvoj vzniku služeb poskytovaných státními institucemi, např. poradenství týkající se otázek výchovy přijatých dětí, psychologicko-terapeutická pomoc, či pomoc při asistovaném kontaktu s biologickou rodinou dítěte, aj.¹⁶⁰

Sociální pracovníce OSPOD Olomouc se k práci s pěstouny po svěřením dítěte do jejich péče vyjadřují tak, že:

SP1: Pracovnice uvádí, že pracovníci OSPOD jako takoví by měli být zejména koordinátoři případu. Pracovnice považuje princip pomoci jako jeden ze zásadních (pracovníci musejí umět pracovat s pomocí i s určitou kontrolou). Pracovnice sděluje, že pěstouni si uvědomují, že OSPOD vystupuje jako úřad, přesto není na místě jim to dávat ostentativně najevo. Pomoc rodině spočívá také v její důvěře a ta může být snadno narušena. Pracovnice proto spatřuje určitou výhodu v pozici doprovázející organizace, protože ta nemá na rozdíl od OSPOD sankční roli, ale spíše doprovázející. Co se týče dohody o kontaktu dítě s biologickými rodiči, pracovnice sděluje, že se je snahou OSPOD dát přednost vždy tomu, aby se obě strany spolu dohodly. Pokud je však nastalá situace obtížnější, je v kompetenci OSPOD volit možnost, kdy si obě strany pozvou, promluví si s nimi a snaží se společně dát tomuto styku nějaký řád (např. prostřednictvím sepsání písemné dohody). Ačkoliv plnění této dohody nelze vymáhat, jedná se již o úřední zásah. Pracovnice sděluje, že při práci s pěstouny i rodiči je důležité je respektovat, snažit se je pochopit a porozumět jim, aby bylo možné zjistit, proč se takto chovají a pomoci jim nastalou situaci zvládnout. Pracovnice rovněž hovoří o tom, že čím více je klienti znají, tím více jim důvěřují a následná pomoc tak může být realizována včas.

SP2: Pracovnice uvádí, že je důležité snažit se určitým způsobem „rozehrát“ komunikaci v rodině ohledně dítěte (poukázat vodným způsobem na důležitost

¹⁵⁹ Metodická příručka: Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, s. 50-51.

¹⁶⁰ BUBLEOVÁ, V. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka, s. 30.

dobré péče a prostředí). Důležité je dle pracovnice rovněž umět předávat správně informace, či hovořit otevřeně o tom, co je mezi rodiči a prarodiči tabu. Podstatné je také umět rodičům i příbuzným pěstounům vysvětlit, jak toto všechno duševně vnímá dítě. Pracovnice sděluje, že je dobré pěstouny i rodiče na nedostatky opatrně upozorňovat, či je vést, aby si toto uvědomili sami. V rámci příbuzenské pěstounské péče je dle pracovnice důležitá rovněž spolupráce s odborníky (tj. navázání kontaktu, důvěry). Je žádoucí, aby se u příbuzných pěstounů i biologických rodičů pracovníci OSPOD snažili vytvořit dobrou motivaci a pozitivní přístup.¹⁶¹

4.3.1. Shrnutí

V předchozí kapitole jsme se seznámili s formami pěstounské péče a její specifikace. Postupně bylo čtenáři nastíněno, v čem spočívá práce s příbuzným, dítětem a biologickým rodičem před možným přijetím do pěstounské péče. Kapitola měla za úkol čtenáře blíže seznámit s tím, v čem můžeme spatřit kompetence OSPOD při práci s pěstouny před, ale i po svěřením dítěte do jejich péče. Celá tato problematika byla doplněna rovněž o úhel pohledu vybraných pracovníků OSPOD v Olomouci, prostřednictvím kterého jsem se snažila zasadit danou problematiku více do kontextu.

¹⁶¹ Konzultace se sociálními pracovníky OSPOD, oddělení péče o rodinu a děti, Olomouc. 1. 4. 2015.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala tématu příbuzenské pěstounské péče z pohledu orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Téma pěstounské péče vykonávané příbuznými dítěte jsem si zvolila jak z důvodů osobního zájmu o tuto cílovou skupinu, tak pro skutečnost, že se jedná o jednu z nejrozšířenějších forem pěstounské péče, v dnešní době upřednostňovaným typem náhradní výchovy před výchovou ústavní.

V souvislosti s novelou zákona o SPOD (z. r. 2013), přijetím nového občanského zákoníku a zrušením zákona o rodině, bylo do oblasti OSPOD přineseno mnoho nového. S ohledem na tyto skutečnosti pro mne bylo poměrně hodně obtížné se v dané problematice zorientovat. Velmi mi proto pomohly konzultace přímo se sociálními pracovníci OSPOD, díky kterým jsem měla zároveň možnost doplnit teoretickou část mé práce o poznatky z praxe.

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jakou úlohu sehrává (popř. jak spolupracuje) OSPOD při práci s pěstouny v příbuzenské pěstounské péči a jaké jsou jeho možné kompetence v dané problematice.

Úlohu sociálního pracovníka OSPOD vnímám především v jeho konkrétní práci s rodinou, na což navazuje zpracování komplexního vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny a vypracování individuálního plánu ochrany dítěte včetně uzavření dohody o výkonu příbuzenské pěstounské péče. Úlohu OSPOD spatřuji rovněž v nabídnutí odborné pomoci a doprovázení v tíživé životní situaci pěstounům, včetně těch příbuzných. OSPOD jako takový má v problematice příbuzenské pěstounské péče zejména koordinační pozici. Jedná se o určitého prostředníka mezi biologickými rodiči a příbuznými pěstouny. Domnívám se však, že s ohledem na specifika příbuzenské pěstounské péče i mnohdy náročné vztahové vazby mezi pěstouny a rodiči jeho pozice v dané problematice není snadná. Vztah příbuzných pěstounů (včetně rodičů) k OSPOD může být ambivalentní, tzn. v jeho pravomoci je nabízet nejen pomoc, ale i řešit problémy (např. formou sociálního šetření, sankčního postihu, aj.). Určitou nevýhodu role OSPOD spatřuji mimo jiné i v tom, že může být pěstouny vnímán i negativně ve smyslu určitého úřadu, na rozdíl od doprovázejících organizací, ke kterým mohou mít příbuzní pěstouni větší důvěru. Kompetence OSPOD v dané problematice nejsou nijak odlišné od těch, které mají ostatní pracovníci OSPOD. Nicméně pěstounská péče vykonávaná příbuznými je natolik specifická forma péče, že klade na sociální pracovníky

OSPOD velké nároky. Po sociálním pracovníkovi OSPOD je vyžadována značná míra profesionality včetně dostatečné informovanosti o dané problematice. Kompetence OSPOD spatřuji tedy včetně jeho výše uvedenou úlohu např. v roli poradenské a informační, možnosti podání návrhu k soudu ohledně péče o dítě, zabezpečení možnosti širší rodině pečovat o dítě (včetně zastupování zájmů dítěte během soudního řízení), provádění sociálního šetření, nabídnutí podpory prostřednictvím nabídky služeb včetně možnosti využití odborné pomoci. Kompetence OSPOD se v dané problematice rovněž odvíjejí od skutečnosti, zda má OSPOD s příbuznými pěstouny sepsanou dohodu, či nikoliv. V příbuzenské pěstounské péči pak vnímám jako velmi důležitou kompetenci sociálních pracovníků OSPOD snažit se příbuzné pěstouny dobře motivovat (např. pro navázání kontaktu a důvěry k odborníkům) a snažit se tyto lidi pozitivně vést i v takto nelehké a mnohdy neočekávané životní situaci.

S ohledem na skutečnosti uvedené v mé práci se domnívám, že motivace příbuzných pěstounů pro tuto formu péče je od běžných pěstounů zcela odlišná (např. nebyli dlouhodobě připravováni na tuto formu péče o dítě a museli se mnohdy velmi rychle rozhodnout jak nastalou situaci řešit). Dítě má mnohdy k příbuzným pěstounům již vybudovaný vztah a tyto osoby mají vybudovaný vztah k dítěti. Jsou to nejčastěji prarodiče, kdo se fakticky ujímá péče o dítě v případě krize.

Výhodu příbuzenské pěstounské péče spatřuji např. v tom, že je dítě umístěno do prostředí a k lidem, které zná. Tato forma péče umožňuje zachovat blízký styk s rodiči dítěte, dítě si nemusí zvykat na cizí lidi, chování, aj. Na druhé straně se domnívám, že příbuzenská pěstounská péče sebou přináší také rizika, s kterými je mnohdy pro sociální pracovníky OSPOD obtížné pracovat, jako např. věk prarodičů, zdravotní stav, velký generační rozdíl a mnohdy i neochota a nedůvěra příbuzných pěstounů se vzdělávat, či spolupracovat s odborníky. S ohledem na konzultaci dané problematiky se sociálními pracovníky OSPOD vyplývá, že příbuzní pěstouni mají stejné postavení jako ostatní pěstouni, kde příbuzných pěstounů je ale více a řeší se zde mírně jiná problematika. Nicméně s příbuznými pěstouny pracují pracovníci OSPOD stejně jako s klasickými pěstouny, vždy s ohledem na individuální přístup ke každému z nich. Z mého pohledu je tento přístup profesionální a žádoucí.

V tématu příbuzenské pěstounské péče v souvislosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, jsem čerpala především z odborné literatury a publikací, zákonů včetně jednotlivých metodik. Pro doplnění jsem ve své práci stručně

zmínila rovněž pohled vybraných sociálních pracovníků OSPOD, které dokreslují teoretické poznatky mé práce z praktického hlediska.

Předložená bakalářská práce může pomoci zorientovat se v této problematice jak sociálním pracovníkům, tak příbuzným pěstounům, či biologickým rodičům dítěte v této formě péče. Může posloužit i jako studijní materiál pro ty, kteří se o příbuzenskou pěstounskou péči blíže zajímají.

Seznam zkratk

SPOD – Sociálně-právní ochrana dětí

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Zákon o SPOD – Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

IPOD – Individuální plán ochrany dítěte

SP (1, 2) – Sociální pracovníce

Seznam literatury

1. BUBLEOVÁ, V. a kol. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. 3. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. ISBN 978-80-87455-19-7.
2. GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.
3. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN neuvedeno.
4. KRAUSOVÁ, L. NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2006. ISBN 80-7357-241-1.
5. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
6. MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
7. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
8. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
9. MOJŽÍŠOVÁ, A. *Kapitoly sociální práce v praxi*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008. ISBN 978-80-7394-074-4.
10. MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K., *Rodina a dítě*. Praha: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. ISBN neuvedeno.
11. NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 2. vyd. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-86131-31-9.
12. NOŽÍŘOVÁ, J. *Náhradní rodinná péče*, Praha: Linde. 2012. ISBN 978-80-861-3191-7.
13. PEMOVÁ, T. PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.
14. SLANÝ, J. *Syndrom CAN: syndrom týraného dítěte*. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-27-6.
15. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, ISBN 978-80-86991-27-6.

16. VYSKOČIL, F., *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*, Praha: Středisko náhradní rodinné péče. 2014. ISBN neuvedeno.
17. ZEZULOVÁ, D. *Pěstounská péče a adopce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Právní předpisy

1. Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
5. Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte.
6. Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
7. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.
8. Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
9. Vyhláška 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Periodika:

1. KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda*. Právní rozhledy. 9/2008, s. 309.

Elektronické zdroje

1. *Formy náhradní rodinné péče*, [online]. [cit. 2015-02-26]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14501>
2. *Pěstounská péče na přechodnou dobu*, [online]. [cit. 2015-02-26]. Dostupné z: <http://www.hledamerodice.cz/pestounska-pece-na-prechodnou-dobu-pppd-s-20.html>
3. *Příbuzenská pěstounská péče*, [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://www.hledamerodice.cz/pribuzenska-pestounska-pece-s-25.html>

4. *Informace k vybraným ustanovením z. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění z. č. 401/2012 Sb., k 21. 12. 2012.* [online]. [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14496>

Ostatní zdroje:

1. BUBLEOVÁ, V. *Adopce.com.: Průvodce náhradní rodinnou péčí.* 5. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. ISBN neuvedeno.
2. HANUŠOVÁ, L., JENÍČKOVÁ, N., UHLÍŘOVÁ, V. *Problematika příbuzenského náhradního rodičovství: konferenční příspěvek Mezinárodní konference Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče, 2009.*
3. Metodická příručka: *Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte.* Praha: Nadační fond J&T.
4. UHLÍŘOVÁ, V. a kol. *Dítě ve výchově příbuzných.* Praha: Rozum a cit, 2010. ISBN neuvedeno.
5. Konzultace se sociálními pracovníci OSPOD, oddělení péče o rodinu a děti, Olomouc. 1. 4. 2015.